

1947'den GÜNÜMÜZE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN GENEL PORTRESİ

Yrd. Doç. Dr. Nasuh USLU*

Turkey, which followed the US lead in all areas in the period of 1950-1963, was shaken in 1964 by the US attitude toward the Cyprus question and its threat of not operating NATO for Turkish security. As a result while Turkish rulers made some changes in bilateral relations which would not please the Americans; US pressures on Turkey on the opium cultivation, the Turkish military intervention in Cyprus in 1974 and the subsequent developments brought the relations to the point of being cut-off. The Iranian revolution and the occupation of Afghanistan at the end of the 1970s re-emphasised the importance of Turkey for the USA, but the US Congress's initiatives concerning the assistance to Turkey, the US indifference to the situation of Turkish economy and in return Turkey's reluctance to get involved in US initiatives in the Middle East caused the continuation of the bilateral relations in an uneasy but friendly way in the 1980s. In the post-1990 period, in which the basis and frame of Turkish-American relations is obscure, not staying outside the Western structure gained great importance in the eyes of Turkish rulers, who felt more security threats and who worried about the possibility of marginalisation of Turkey. In this article, the basis and situation of the Turkish-American alliance is explained in the light of political theories; the period prior to 1990 is summarised and more attention is given to the factors concerning Turkish-American relations in the aftermath of the Cold War.

Giriş

I 947'deki Truman doktriniyle sıkı ilişkiler içine giren ve NATO'ya üye olarak aralarındaki ilişkileri ittifak düzeyine çıkartan Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri, bundan sonraki siyasi ve askerî ilişkilerini NATO çerçevesinde imzaladıkları değişik anlaşmalarla yürüttüler. Bu bakımdan iki devlet arasındaki ilişkileri ittifaklarla ilgili teorileri göz önünde bulundurarak açıklamak daha faydalı olabilir. Genel olarak bakıldığında, Türkiye'nin üç temel nedenle ABD'yle ittifak

* Kırıkkale Üniversitesi, İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi.

kurduğu söylenebilir: Güvenliğini korumak, askerî ve ekonomik yardım elde etmek ve Batı tipi devlet yapısını güçlendirmek. Amerikan yöneticilerini Türkiye'yle ittifak ilişkileri kurmaya iten başlıca neden ise ABD'nin Orta Doğu'daki çıkarları ve SSCB'yi çevreleme politikası açısından Türkiye'nin taşıdığı stratejik önemdi. Bu makalede Türk-Amerikan ittifakının temeli açıklandıktan sonra nasıl yürüdüğü yine teoriler çerçevesinde ele alınacak ve günümüze kadar nasıl bir tarihi seyir izlediği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Türkiye ve ABD Niçin İttifak Kurdu?

Teori, devletlerin, kendi olanaklarıyla karşı koyamayacakları büyük bir dış tehdide karşı daha güçlü devletlerin ittifak ve yardımlarını elde etmeye çalıştıklarını, buna karşın daha zayıf bir devletle ittifak kuran büyük devletin de bu yolla nüfuzunu stratejik yerlere doğru yaymak ve temel düşmanının başka devletlerin kaynaklarına sahip olmasını engellemek istediğini söyler.¹ ABD ve Türkiye'yi bir ittifak sistemi içinde biraraya getiren temel neden, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin güvenliğine karşı oluşturduğu tehditti. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde Sovyet yöneticilerinin, Türkiye ve SSCB arasındaki 1925 tarihli dostluk anlaşmasını tek taraflı olarak feshetmeleri, 1936 tarihli Montrö Sözleşmesinde Karadeniz'e kıyısı olan devletler lehine değişiklikler yapılmasını istemeleri ve Doğu Anadolu'da toprak talebinde bulunmaları, Türk liderleri ABD'nin askerî ve diplomatik desteğini kazanmaya itti. Ekim 1946'dan itibaren Sovyet liderleri Türkiye üzerindeki isteklerini dile getirmekten vazgeçseler ve 1953 yılından sonra da Türkiye'yle dostluk ve barış içinde yaşamak istediklerini gösterir jestlerde bulunsalar da Türk yöneticiler, SSCB'yi Türkiye için potansiyel bir tehdit olarak algılamaya devam ettiler ve bu yüzden özellikle 1947-1964 döneminde ABD ve NATO'yla sıkı ilişkiler içinde olmaya büyük önem atfettiler.² Amerikan yöneticilerinin gözünde ise Türkiye, Yakın ve Orta Doğu'daki Sovyet yayılmacılığını durdurma politikalarının önemli bir parçasıydı.³ Bu arada ortak tehdit algılamasına rağmen tehdit anında büyük devletlerin, müttefikleri zayıf devletlerin yardımına gidip gitmemede, yardımı geç ulaştırmada, yardım

¹ R. L. Rothstein, *Alliances and Small Powers*, New York: Columbia University Press, 1968, ss. 24, 25, 29, 49, 50, 118, G. Liska, *Alliances and Third World*, Baltimore: The John Hopkins Press, 1968, ss. 26, 27, O. R. Holsti ve diğ. (der.), *Unity and Disintegration in International Alliances*, New York: Wiley, 1973, s. 97.

² M. Gönlübol, "NATO, USA and Turkey", içinde, K. H. Karpaz (der.), *Turkey's Foreign Policy in Transition*, Leiden: E.J. Brill, 1975, ss. 47, 49.

³ G. S. Harris, *Troubled Alliance*, Washington D.C.: American Enterprise Institute, 1972, s. 21.

karşılığında önemli tâvizler istemedi ve hatta gerekli gördüklerinde düşman güçle zayıf devletler aleyhine işbirliği yapmada kendilerini serbest hissetmeleri gerçeği⁴ Türk-Amerikan ilişkilerini de rahatsız eden bir unsurdu. 1964 yılında Amerikan Başkanı Johnson'ın Kıbrıs sorunundan dolayı Sovyetlerin saldırısına uğraması durumunda ABD'nin Türkiye'nin yardımına gitmeyebileceğini ilân ettiği dönüm noktasından sonra Türk yöneticiler, ihtiyaç anında ABD'nin yardıma gelmeyebileceği ve bazı konularda SSCB'yle uzlaşmaya gidebileceği endişesinden hareketle seçenekleri artırma adına Doğu Blokuyla ve Üçüncü Dünyayla ilişkileri geliştirmeye çalıştılar. Ancak yine de güvenlikleri için birinci derecede ABD ve NATO'ya güvenmek durumundaydılar.

Gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik yapılanma ve gelişme planlarını uygulayabilmek ve modern savunma ve silah sistemlerini elde edebilmek için daha güçlü bir devletin ittifakını elde etmeye çalıştıkları bir gerçektir.⁵ Bu bağlamda Türkiye'nin askerî ve ekonomik yardım ihtiyacı ve ABD'nin Türkiye'nin yardım isteklerine verdiği karşılık Türk-Amerikan ilişkilerinde her zaman önemli rol oynamış önemli bir unsurdur. Daha fazla refah ve özel sektörü destekleme vaadiyle 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti, ekonomik plan ve projelerini uygulamaya koyabilmek ve Türk ordusunun modernleştirilmesi de dahil askerî harcamalarını karşılayabilmek için büyük ölçüde Amerikan askerî ve ekonomik yardımına güvenmekteydi.⁶ Türk yöneticilerin ABD'yle savunma ilişkilerine girmede ve NATO'ya katılmada çok istekli olmaları, bu amaçla belki de Sovyet tehdidini olduğundan biraz fazla göstermelerinin önemli bir nedeni de Amerikan yardımı elde etmek istemeleriydi. 1947 yılından itibaren ABD hep Türkiye'nin en önemli ekonomik ve askerî yardım kaynağı oldu. Fakat bu yardım hem Türk yöneticilerinin istediği miktarda olmadı, hem de onları rahatsız eden yabancı unsurlar taşıdı; böylece iki ülke arasında hep sorun olmaya devam etti.

Teoride bir devletin büyük bir devletle ittifak kurma ihtiyacı duyması halinde genellikle coğrafî olarak kendisinden uzak olan bir devleti tercih ettiği de söylenir. Bununla beraber, uzak olan büyük devletle yapılan ittifakın sonuçta daha az güvenilir olduğu ortaya çıkabilir. Çünkü uzak olan devletle bölgesel anlaşmazlıklar konusunda ortak politika takip etmek öncelikler farklı olduğu için zordur. Saldırı duru-

⁴ M. Handel, *Weak States in the International System*, Londra: Frank Cass, 1981, s. 179.

⁵ Holsti ve diğ., a.g.e., s. 13, G. Liska, *Nations in Alliance*, Baltimore: John Hopkins Press, 1968, s. 14.

⁶ L. Tansky, *U.S. and U.S.S.R. Aid to Developing Countries: A Comprehensive Study of India, Turkey and the U.A.R.*, New York: Frederick A. Praeger, 1967, ss. 39, 46.

munda uzak olan devletin yardıma gelmesi daha az olasıdır, gelse bile o gelinceye kadar müttefiki öldürücü darbeyi yemiş olabilir. Bu olumsuzlukları gidermek için bazen bir devlet, müttefiki olan büyük devletin, toprakları üzerinde üs ve silah bulundurmasına izin verebilir, bu şekilde otomatik yardım gelmesini sağlamaya çalışabilir. Bir devletin tehditkâr bir süper gücün coğrafî olarak yakınında bulunması, coğrafî ve stratejik konumunun büyük devletler açısından önem arzemesi de bu devletin ittifaklara katılmasında önemli rol oynar. Bir devlet bir süper gücün doğal yayılma alanı içinde bulunuyorsa, bu bölgesel gücü dengeleyebilmek için daha güçlü bir devletin ittifakını elde etmeye çalışır.⁷ Büyük devlet ise temel düşmanına karşı konumunu güçlendirme açısından stratejik önemi bulunan devletin kendi ittifakı içinde bulunmasını tercih eder.

Türkiye, sosyalist blokun lideri olan Sovyetler Birliği ile çok uzun bir sınıra sahipti ve bu devletin doğal etki ve yayılma alanı içinde bulunuyordu. Bu yüzden Türkiye, bu dev gücü dengeleyebilecek tek ülke olan ABD'yle ittifak kurmaya ve kurduğu ittifakı devam ettirmeye büyük önem verdi. Türk liderler, saldırıya uğrama durumunda ABD'nin otomatik yardımını sağlayacağını düşündüklerinden toprakları üzerindeki Amerikan üs ve silahlarının bulunmasını memnuniyetle karşıladılar. Türk yöneticiler Türkiye'nin Batı ittifakı dışında kalamayacağını savunurken en fazla kullandıkları argüman, Türkiye'nin büyük devletler açısından stratejik öneminin büyüklüğünün tarafsız ve yalnız kalmasına imkan vermediğiydi. Amerikan politika yapıcılarının gözünde de Türkiye, Orta Doğu ve Sovyetler Birliği arasında doğal bir engel oluşturduğu ve Boğazlar, sayıca büyük bir ordu ve toprağı üzerindeki askerî üsler gibi Batı'nın vazgeçemeyeceği önemli unsurlara sahip olduğu için Batı ittifakı içinde tutulması gerekli bir devlettir.

Teoride ideolojinin, ittifakların kurulmasında güvenlik ihtiyacından sonra geldiği ve ancak ikincil bir önem taşıdığı, bununla beraber aynı ya da benzer ideolojiye ve kültürel değerlere sahip olan devletlerin kurdukları ittifakların daha etkili ve dayanıklı olduğu, daha çok fayda ve daha az problem getirdiği belirtilir.⁸ Türk yöneticiler açısından ise ABD'yle ilişkilerde ideolojik boyut büyük önem arz etmekteydi. Türkiye'nin Batı dünyasıyla ortak değerler paylaşan, demokratik ve laik bir ülke olduğunu sürekli olarak vurgulayan Türk liderlerin gözünde ABD'yle kurulan ittifak, Batı'yla ilişkileri sıkılaştırmada ve ülke içinde

⁷ W. C. Olson ve diğ., *The Theory and Practice of International Relations*, Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1983, s. 220, Rothstein, a.g.e., ss. 118, 121, Handel, a.g.e., s.126, 128.

⁸ Holsti ve diğ., a.g.e., ss. 12, 30, 54, 265, 268 Liska, *Nations in Alliance*, a.g.e., s. 90.,

Batılılaşma politikalarını uygulamada yardımcı olacak önemli bir araçtı. Türkiye'nin geçirdiği anti-demokratik tecrübelerle fazlaca tepki göstermemelerinden anlaşıldığı gibi Amerikalıları daha fazla ilgilendiren ise ideolojik kaygılar değil, fakat Amerikan çıkarlarının korunmasıydı. Yine de Türk yöneticilerinin siyasi, ideolojik ve ekonomik sistemler konusunda Amerikan liderleriyle aynı fikirleri paylaştıklarını iddia etmelerine rağmen Türk ve Amerikan uluslarının kültür, din ve demokratik deneyim açılarından farklılık göstermesi zaman zaman birbirlerini anlamama ve kızgınlık duyma şeklinde problemler de çıkartabilecekleri.⁹

Türk yöneticilerin ABD'yle ittifakta ısrarlı olmalarının nedenleri arasında iç politikadaki hatalarını örtmek, içte istikrar sağlamak ve konularını güçlendirmek istemelerinin de önemli yer tuttuğu söylenebilir. Bir yönetimin güçlü ve uluslararası alanda saygı duyulan bir ittifakın siyasi, askerî ve ekonomik desteğini elde etmesinin, onun durumunu potansiyel ve var olan düşmanları karşısında güçlendirdiği ve içte de halkının gözünde prestijini artırdığı düşünülmektedir.¹⁰ Türk liderleri, Batıyla kurdukları ittifakı, Türkiye'nin siyasi ve demokratik gelişiminin sigortası ve uygar bir Batı devleti olarak büyüklüğünün kanıtı olarak gördüler hep. ABD'nin yaptığı ekonomik ve askerî yardım ise Türkiye'nin belli başlı güç kaynaklarından biriydi. Türk yöneticiler içerde siyasi ve ekonomik krizlerle karşılaştıklarında da Batı devletlerinin yardımlarla ve yaptıkları açıklamalarla kendilerini desteklemelerini beklediler. Bazen de ekonomi ve dış politika alanındaki başarısızlıklarını Batıların olumsuz tutumlarına bağlayarak faturayı Batı'ya çıkarma yoluna gittiler. Haziran 1964'te Başbakan İnönü, Kıbrıs'a çıkarma yapmanın maddî koşullar açısından mümkün olmadığını anlayınca, prestijini kurtarmanın yolunun çıkarmayı engelleyen ABD olduğunu göstermek olduğunu düşündü ve Amerika'nın tepkisini çekebilmek için Türk ordusunun yapacağı müdahaleden Amerikalıları haberdar etti.

Genel olarak devletlerin, büyük tehlikeleri beraberinde getirme olasılığı yüksek olduğu için, büyük devletlerle ittifak kurmaktan çekinmeleri tavsiye edilir. İttifaklara taraf olmama politikasını takip edebilmesi içinse bir devletin şu özelliklere sahip olması gerektiği belirtilir: Bir blokun yanında yer aldığı genel güç dengesini bozacak derecede güçlü olmamalı. Vatandaşları genel dünya olaylarında uzak durma

⁹ "Türkiye'yle siyasi değerler, ekonomik çıkarlar ya da ortak tarihî tecrübeden çok güvenlik endişesini paylaştık." M. Stearns, *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey and Cyprus*, New York: Council on Foreign Relations Press, 1992, s. 21.

¹⁰ Handel, a.g.e., s. 148, Liska, *Alliances...*, a.g.e., ss. 28, 29.

konusunda istekli bulunmalı.¹¹ Stratejik açıdan önemli ve siyasî olarak kışkırtıcı olmamalı. Güçlü bir devletin tehdidi altında da bulunmamalı. Türk yöneticiler hiçbir zaman tarafsızlığın Türkiye açısından uygun bir politika olduğunu düşünmediler. Çünkü onlara göre Türkiye, büyük devletlerin gözlerinin üstünde olmasına neden olan önemli bir stratejik konuma sahipti, Sovyet tehdidine karşı güvenliğini korumasını sağlayacak yeterli ulusal kaynakları ise bulunmuyordu.

Türk-Amerikan İttifakı Nasıl Yürüdü?

İttifakın, üye devletlerin haklarını ve yükümlülüklerin belirten resmî bir anlaşma olarak tanımlanmasından¹² anlaşılacağı gibi bir ittifak ilişkisi faydanın yanında mâliyet ve sorunlar da getirmektedir. Devletlerin bir ittifaka katıldıklarında haklarını maksimize ve yükümlülüklerini minimize etmeye ya da en azından ikisi arasında bir denge kurmaya özen göstermeleri, ittifakın işleyişi sırasında da dengenin aleyhlerine bozulmaması için sürekli konumlarını gözden geçirmeleri doğaldır. ABD'nin, 1964 yılı içinde Türkiye'nin en önemli meselesi olan Kıbrıs sorununda yalnız bırakmaya varacak derecede olumsuz tavır takınmasının, Türk kamuoyunu Türkiye'nin ABD'yle ittifaktan kazandıklarını ve kaybettiklerini sorgulamaya yöneltmesi de bu açıdan beklenen bir gelişmeydi. Türk eleştirmenlerin bu çerçevede dile getirdikleri görüşlerin şu teorik açıklamalarla yakından ilgisi vardı: İttifak, kışkırtıcı bir rol oynayarak devleti, karşı ittifaktaki süper gücün ve onun müttefiklerinin tehdidi altına sokabilir ve eğer devlet ittifak içinde en zayıf halkayı oluşturuyorsa düşman saldırısının ilk hedefi haline gelebilir. Bir süper güçle ittifak kurmuş olmaktan ve o devletin üslerini ve silahlarını toprakları üzerinde barındırmaktan dolayı bir devletin iradesi dışında çatışmalara girmesi de olasıdır. İttifak diğer taraftan devletin zaten kısıtlı olan güçlerinin çok gerekli olmayan yerlere dağıtılarak genel gücünün azalması sonucunu doğurabildiği gibi sağladığı faydadan fazla mâli yükümlülük getirebilir; savunma bütçelerinin yüksek olmasına, haberleşme harcamalarının artmasına ve askerî bürokrasinin büyümesine neden olabilir. Son olarak, bir ittifaka dahil olmak, devletin bağımsızlığının zedelenmesine, içte ve dışta prestijinin ve etkisinin azalmasına da sebebiyet verebilir.¹³

¹¹ Rothstein, a.g.e., ss. 32, 117, 247, Handel, a.g.e., s. 121.

¹² E. B. Haas, *Beyond the Nation-State*, Stanford: Stanford University Press, 1964, s. 13.

¹³ Rothstein, a.g.e., ss. 44, 47, 48, 61-62, 120-121, 123. 259, Liska, *Alliances...*, a.g.e., s. 28, E. N. Botsas, "The U.S. Cyprus Turkey Greece Tetragon", *Journal of Political and Military Sociology*, c. 16, no. 2, 1988, s. 252.

Bu eleştiriler karşısında ana muhalefet partisi CHP, ABD'yle ittifakın daha az zarar verir hâle getirilmesini savunurken, iktidar partisi AP de Türk-Amerikan ilişkilerinin genel havasını değiştirecek derecede ABD'yle ilişkileri yeniden gözden geçirme yoluna gitti. Ancak yine de Türk yöneticiler, yukarıda bahsedilen ittifak kurma nedenleri dışında, ABD'nin politikalarına ve hareketlerine etkide bulunarak daha elverişli hâle getirmek ve Amerikalıların kendilerine karşı düşmanca politikalar takip etmelerini önlemek için ABD'yle ittifakı sürdürme taraftarı oldular. Bu arada ABD'yle ittifakın ikili ilişki olmaktan çok NATO çerçevesinde yürüyen çok taraflı bir ittifak olduğunu vurgulayarak zararları bir dereceye kadar azaltmayı ümit ettiler. Çünkü çok taraflı bir ittifakın iki taraflı ittifaka göre daha faydalı olduğu teoride dile getirilen bir gerçektir. Çok taraflı ittifak, düşmanı caydırmada daha etkilidir, savunmayı güçlendirir, üyeleri saldırıya uğrayana yardım etmeye daha zorlayıcıdır, daha fazla devletin siyasi ve maddi desteğini sağlar, üyelerin pazarlık gücünü artırır, üyelerin uzlaşarak karar vermelerini temin eder ve küçük üyelere kendi görüşlerini diğerlerine kabul ettirmeleri açısından daha fazla imkân tanır. Çok taraflı ittifakın, bir büyük devletin politika aracı haline gelmesi olasılığı da daha zayıftır. Böyle bir ittifak içindeki küçük devlet daha az dış baskıya mâruz kalır ve halkın etki altında kalma açısından ittifaka gösterdiği tepki de daha az olur.¹⁴

Ortak ya da aynı olan çıkarlardan ve amaçlardan çok paralel olan çıkarların ve amaçların ittifakın önemli temellerinden biri olduğu teoride ağırlıklı olan görüştür. Diğer taraftan ittifaktan beklentileri çok farklı olan devletlerin birbirleriyle uzlaşmaları olasılığının çok zayıf olduğu ve ancak amaçlarının sınırlı, muğlaklıktan uzak ve açık olması durumunda dayanıklı ve istikrarlı bir ittifak kurabilecekleri de söylenmektedir.¹⁵ Türkiye ve ABD, başlangıçta Sovyet etkisinin yayılmasını durdurmak gibi oldukça açık bir ortak hedefe sahiptiler. Daha sonraları ortak tehdidi algılamalarında bazı farklılıklar ortaya çıktı. Ayrıca ittifaktan beklentileri de farklılaştı, her iki taraf ittifakı daha çok kendi özel çıkarları için kullanma eğilimi içine girdi. Türk yöneticiler ittifaka yaptıkları katkılarla ABD'nin ulusal çıkarlarına hizmet ettikleri inancında idiler, bu yüzden ittifakın dışında gözüken konularda bile Amerikalıların kendilerini desteklemesini bekletiler. Kıbrıs konusunda ABD'nin kendi tezlerini desteklemesini bekletiler buna örnek gösterilebilir. Diğer taraftan Amerikalılar da Türkiye'nin NATO İttifakı dışında ABD'nin global stratejisiyle uyuşmayan çıkarları olabileceğini¹⁶ ve SSCB'den başka

¹⁴ Rothstein, a.g.e., ss. 124-126, 260.

¹⁵ Olson ve diğ. (der.), a.g.e., ss. 220, 221, Holsti ve diğ., a.g.e., ss. 23, 57, 263. Rothstein, a.g.e., s. 56.

¹⁶ R. C. Company, *Turkey and the United States*, New York: Praeger, 1986, ss. 80, 82, Stearns, a.g.e., s. 16.

ulusal çıkarlarını zedeleyebilecek düşmanları bulunabileceğini görmediler.

Gücü ve büyüklüğü dikkat çekici şekilde farklı olan devletlerin kurdukları ittifakta sorunlarla karşılaşmaları, dünya olaylarını farklı algılamaları ve uluslararası alanda ulaşmaya çalıştıkları amaçlarının farklı olması doğal kabul edilmektedir. Böyle bir ilişkide zayıf olan devletin, siyasi, fiziksel ve kültürel varlığının karşı tarafın tehdidi altına gireceğinden endişe duyması ve karşı tarafın etki ve kontrolünü artırmak üzere ittifak ilişkisini kullanacağından korkması da oldukça yaygın yaşanan bir durumdur. Zayıf olan devletin güçlü müttefikinden önemli miktarda askeri ve ekonomik yardım alması durumunda uydu haline geldiği ise oldukça sık işitilen bir eleştiridir. Diğer taraftan zayıf tarafın bazı durumlarda istediklerini gerçekleştirme konusunda güçlü müttefikinden daha fazla etkiye sahip olabileceği de söylenmektedir.¹⁷ Kapasite eşitsizliğinin açık olduğu Türk-Amerikan ilişkileri örneğinde, Türk halkının ve yöneticilerinin, tarihsel tecrübeden kaynaklanan, Türkiye'yi Batılı devletlerle eşit görme ve yabancı etkisine karşı çok duyarlı olma özellikleri göz önüne alındığında, sol kesimden yükselen, Türkiye'nin ABD'nin uydusu haline geldiği iddialarının kamuoyunda büyük sarsıntıya yol açması kaçınılmazdı.¹⁸ ABD'nin Kıbrıs konusundaki olumsuz tavrıyla beslenen ve halkın büyük kesimini etkileyen bu iddialar karşısında Türk yöneticiler hem kesin reddetme yoluna gidecekler, hem de iddiaların yanlışlığını ispatlamak için bazı girişimlerde bulunacaklardı ki, bu da Türk-Amerikan ilişkilerinin seyrinde önemli değişikliklere neden olacaktı.

Bir ittifakın sağlamlığının, üyelerin kendisinden fayda elde etmeye devam etmesine, ortak dış tehdidin varlığını sürdürmesine, tarafların birbirlerine danışarak hareket etmelerine, kararlara uzlaşarak ulaşmalarına ve sorumluluklarını yerine getirmede tereddüt göstermemelerine bağlı olduğu açıktır. Sorumlulukların yerine getirilmesindeki tereddütün özellikle zayıf tarafı güvenliği konusunda endişeye sevkettiği, danışma olayında da hep güçlü tarafın kendisine danışılmasını beklemesinin huzursuzluğa neden olduğu teoride belirtilen bir husustur. Ayrıca sistemin iki kutuplu, bloklar arasındaki çatışma ve gerginliğin de ileri derecede olması durumunda da her bir ittifak sistemi içindeki dayanışmanın kuvvetli olacağı, çok kutupluluk ve yumuşama hallerinde ise ittifaklar içindeki devletlerin bağımsız

¹⁷ H. A. Kissinger, *The Troubled Partnership*, New York: McGraw Hill, 1965, s. 226, Rothstein, a.g.e., ss. 57, 120, 121-124, Olson ve diğ. (der.), a.g.e., ss. 28, 32-33, 222, Harris, a.g.e., ss. 204, 205.

¹⁸ Company, a.g.e., s. 81.

hareket etmede kendilerini daha serbest hissedecekleri söylenir.¹⁹ Doğu-Batı çatışmasının oldukça şiddetli olduğu ve Sovyet tehdidinin daha belirgin olduğu 1950'lerde Türk-Amerikan ilişkileri oldukça samimiydi. 1960'ların ikinci yarısından itibaren, uluslararası sistemde yumuşamanın hâkim olduğu, çok kutupluluğa gidiş sürecinin yaşandığı ve Sovyet tehdidinin azalmış görüldüğü dönemde ise Türkiye ve ABD birbirlerine danışmadan daha farklı politikalar güdebildiler. Türk yöneticiler, Amerikan üslerindeki faaliyetlerden haberdar edilmemekten ve Jüpiter füzelerinin bilgileri dışındaki nedenlerle kaldırılmasından şikâyet ederken, diğer bloklarla ilişkileri geliştirmede kendilerini daha rahat hissettiler. Amerikalılar da kendilerine haber verilmeden Kıbrıs'a çıkarma yapılmasından rahatsız oldular, ayrıca yumuşama döneminde Türkiye'nin öneminin azaldığını düşünüp yardım sağlama konusunda daha isteksiz hâle geldiler.

1960'larda Türkiye'nin ABD'nin uydusu haline geldiği yolunda yoğun eleştiriler yapılması, iki devlet arası ilişkileri, bu konuda teoride söylenenler²⁰ çerçevesinde de ele almayı gerekli kılmaktadır. ABD'nin, askerî kapasite açısından Türkiye'den çok daha ileri düzeyde olması ve Türkiye'ye askerî ve ekonomik yardım sağlayan başlıca devlet konusunda bulunması nedeniyle, Türkiye'yle olan ilişkilerinde çok daha fazla pazarlık gücüne sahip olduğu açıktı. Ancak Türkiye'nin stratejik önemi de Amerikalıları Türk yöneticilerini etkilemede (örneğin Kıbrıs sorununda) kısıtlayan önemli bir faktördü. Amerikan liderlerinin, Sovyetler Birliği'nin çıkış yollarını önemli düzeyde kontrol eden, sağladığı üslerle Amerikan çıkarlarına hizmet eden Türkiye'den vazgeçmeleri zordu. Diğer tarafta Türk liderler de ABD'nin sağladığı askerî korumayı ve maddî yardımı başka hiçbir devletten aynı düzeyde elde edemeyeceklerine inanmışlardı. 1950'lerde ve 1960'ların ilk yarısında Türkiye'nin uydu görünümü verecek şekilde uluslararası alanda ABD'nin bütün politikalarını desteklemesi, ABD'yle ittifaktan büyük beklentiler içinde olmasının bir sonucuydu. 1964 Kıbrıs kriziyle ABD'yle ittifakın en önemli ulusal meselede bile işe yaramayacağı anlaşıldığında ise Türk yöneticilerin başvurdukları yol, uluslararası alanda daha bağımsız hareket etmeye çalışmaktı. Amerikalıların başlarda bu tepkiyi mâkul karşılarken daha sonra haşhaş sorununda aşırı baskı yapmaları ve Türkiye'yi gözden çıkarır konuma gelmeleri, Türkiye'nin haşhaşta ABD'ye rest çekmesiyle sonuçlanacak, 1974 Kıbrıs krizi ve

¹⁹ Campney, a.g.e., ss. 5-6, Holsti ve diğ., a.g.e., ss. 16, 17, 58, 88, 92, 93, 97.

²⁰ C. C. Shoemaker, J. Spanier, *Patron-Client State Relationships*, New York: Praeger, 1984, ss. 13-15, 18-22, Handel, a.g.e., ss. 132-137, B. E. Moon, "Consensus or Compliance? Foreign Policy Change and External Dependence", *International Organisation*, c. 39, No. 2, 1985, ss. 308-309.

Amerikan silah ambargosuyla ilişkiler kopma noktasına gelecekti. Türk liderler için ABD'den aldıkları ekonomik ve askerî yardım büyük önem taşımaktaydı, ancak yardımın baskı aracı olarak kullanılması kabul edilemezdi. Yumuşama dönemlerinde Türk liderlerin ekonomik gelişmeye daha fazla değer verip Sovyetler Birliği'nden bile ekonomik yardım alma yoluna gittikleri de bir gerçektir. Amerikan Kongresi, Kıbrıs ve haşhaş konusunda yardımı baskı aracı olarak kullanmayı deneyecek, fakat Türkiye'ye istediklerini yapmakta başarılı olamayacaktı. Türk yöneticilerin Batılılaşmayı amaç olarak seçip ABD'yle ittifaka bu çerçevede bakmaları ve bunun gereği olarak uluslararası alanda ABD'yle sürekli dayanışma içinde olmaları iki devlet arası ilişkileri samimileştiren bir faktördü. Ancak Kıbrıs sorununda yalnız bırakılış bu defa Türkiye'de Batı'ya karşı bir antipati uyandıracak ve Türk yöneticileri Arap-İsrail çatışması ve sömürgecilik gibi konularda ABD'nin zıttı bir tavır takınmaya itecekti. Sonuçta özellikle 1964'ten sonra Türkiye'nin Amerikan politikalarını adım adım takip etmekten vazgeçerek bağımsız hareket edebileceğini ortaya koyduğu, fakat ABD'den tamamen kopmayı ya da ABD'ye tam olarak cephe almayı da asla düşünmediği söylenebilir. Bu arada Türkiye'nin, 1963 yılına kadar BM. Genel Kurul oylamalarında neredeyse tamamen ABD'yle aynı doğrultuda oy kullanırken, 1964'ten sonra soğuk savaş ve silahsızlanma konularında yine ABD'nin yanında yer alması, fakat Arap-İsrail çatışması ve sömürgecilik konularında zıt yönde oy kullanması,²¹ Türk yöneticilerin ilişkilere vermek istedikleri yönün de ip uçlarını vermekteydi. Güvenlikte sadece ABD'ye dayanılacaktı ama başka konularda ABD dışındaki seçenekler de dikkate alınacaktı.

Uydu durumuna gelmeseydi bile Türkiye'nin ne derece ABD'nin etkisi altında kaldığı da teoriler²² göz önünde bulundurularak incelenebilir. İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde süper güç konumuna yükselen ve Batı blokunun liderliğine soyunan ABD, dünyadaki gelişmelere etkide bulunma eğilimi içine girerken, Türk yöneticilerin değişik amaçlarla ABD'yle sıkı ilişkiler kurma konusunda fazlasıyla istekli olmaları 1950'li yıllarda ABD'nin Türkiye üzerindeki etkisinin oldukça fazla olmasına neden oldu. Uyduluk iddialarına karşın Türk yöneticilerin daha dikkatli hareket etmeleri ise Amerika'nın Türkiye üzerindeki etkisini eskisine göre büyük oranda azalttı. Türk liderlerin ideolojik boyuta önem vermeleri, Sovyet tehdidini yakından hissetmeleri ve Amerika'nın

²¹ E. R. Witkoff, "Foreign Aid and United Nations Votes: A Comparative Study", *The American Political Science Review*, c. 67, No. 3, Eylül 1973, ss. 868-888, Richardson, a.g.e., ss. 1098-1109, Moon, a.g.e., ss. 297-329, Witkoff, a.g.e., ss. 879-880, *Middle East Record*, c. 2, 1961, ss. 4, 7-13, c. 3, 1967, ss. 91-103.

²² T. A. Coulombis, *The United States, Greece and Turkey*, New York: Praeger, 1983, ss. 171-195.

yardımına ihtiyaç duymaları da ilk başlarda onları Amerikan etkisine daha açık hale getirirken, diğer tarafta Türkiye'nin Sovyet blokuyla mücadelede taşıdığı önem, Amerikalıları ilerleyen yıllardaki Türkiye'nin bağımsız hareket etme çabalarını bir dereceye kadar hoş görmeye itti. Amerika'da Başkan Johnson'ın müdahaleci kişiliği ABD'nin Türkiye üzerinde etki kurma politikasını belirginleştirdi, ancak bu, ilişkilerde soğumayı da beraberinde getirdi. Türkiye'de de Başbakan Bülent Ecevit'in, Amerikan etkisine karşı çok hassas olması Türkiye'nin ABD'den bağımsız hareket etmesini sağladı, ancak ilişkileri kriz noktasına ulaştırdı. Ekonomik sorunlarının fazlaştığı dönemlerde, ABD'nin ekonomik desteğine ihtiyaç duyan Türkiye'nin, Amerikan etkisine daha açık olması kaçınılmazdı, ancak Türk liderler bir taraftan da Amerikan etkisini kırabilmek için Doğu bloku devletleriyle bile ekonomik ilişkileri geliştirmek için çaba sarfettiler. Türkiye'nin ABD'ye en fazla bağımlı olduğu, dolayısıyla Amerikan isteklerini en çok reddemediği alan savunmaydı. Ancak ambargo döneminde bu gerçek tüm çıplaklığıyla açığa çıktıktan sonra Türk yöneticiler Türk savunması üzerindeki Amerikan tekelini kırabilmek için reformlar gerçekleştirme yoluna gittiler, bunun kolay olmadığı da ortaya çıktı. Arap petrolüne olan bağımlılık nedeniyle Türk yöneticiler 1960'ların sonundan itibaren Arap-İsrail sorununda ABD'nin tersine Arap tarafını desteklerken Türkiye'nin önemini takdir eden Amerikalılar bu durumu kabullenmek zorunda kaldılar. Türk diplomatların üstün yetenekleri ve tecrübeleri özellikle Kıbrıs konusunda Türkiye üzerindeki Amerikan etkisini azaltan bir faktördü. Türkiye'de askerî rejimlerin bulunması ise ikili anlaşmaların onaylanmasının kolaylaştırılması, haşhaş üretiminin yasaklanması ve Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına dönüşüne vetonun kaldırılması örneklerinde görüldüğü gibi ABD'nin Türkiye üzerindeki etkisini artıran bir etkiye sahipti. Türk kamuoyunun Kıbrıs konusundaki hassasiyeti ve fikir birliği içinde olması Türk liderlerin ABD'ye rağmen işi müdahaleye kadar vardırmasını sağlarken, Amerikalıların da hareket kabiliyetini sınırlayan bir etki doğurdu. Türk halkının Amerika'ya karşı dostça duygular taşıdığı 1950'lerde ABD, Türkiye'ye daha fazla etkide bulunabilirken, Kıbrıs konusundaki tutumuyla Türk halkının kızgınlığını çektiği 1960'larda eski etki gücünü yitirdi. Son olarak, Soğuk Savaş gerginliğinin zirvede olduğu 1950'lerde Amerika, Türkiye üzerinde daha fazla etkiye sahipken, yeni güç odaklarının ortaya çıktığı yumuşama döneminde Türkiye'nin daha bağımsız politika takip etmesine fazla ses çıkaramadı. Genel olarak bakıldığında 1940'ların sonunda en yüksek noktada bulunan ABD'nin Türkiye üzerindeki etkisinin 1970'lerin ortasına kadar dereceli olarak azaldığı söylenebilir.

1950-1964 Dönemi İlişkiler

Türk-Amerikan ilişkileri 1950'lerde gerçekten tam bir balayı havası ve mükemmel uyum içerisinde gerçekleşti. Her iki ülke, ittifaklarının kendilerine getirdiği kazançlardan memnundular. ABD açısından Türkiye, Batı çıkarlarını Yakın ve Orta Doğu'da istekle yerine getiren oldukça faydalı bir müttefikti. Türkiye de ABD'yi güvenlik ve gelişmesini garanti altına alan bir unsur olarak görmekteydi. Türkiye'nin NATO üyeliğinin TBMM'de 404 kabul oyuna karşı sıfır ret oyu ve sadece bir çekimser oyla kabul edilmesinden anlaşıldığı gibi Türkiye'de hem iktidar hem de muhalefet güvenliğini NATO dışında koruyamayacağına inanmıştı. 1950'lerde Türk liderler ABD'yle ittifaka o derece önem vermekteydi ki, bütün BM kararlarında Amerikalılarla birlikte oy kullandıkları gibi, 1955'teki tarafsızların Bandung Konferansı'nda Batı'nın sözcülüğünü yapmayı bir görev bildiler²³ ve NATO'ya girerek ABD'yle ilişkileri ittifak temeline oturtabilmek için, mâliyet olarak Orta Doğu'da Batının planlarına öncülük etmeyi göze aldılar. Türkiye, 1956'daki Süveyş krizi sırasında Bağdat Paketi içinde müttefiki olan İngiltere'yi desteklemekten çok ABD'nin takındığı tavra destek verdiği gibi, kriz ertesinde ABD'nin ortaya attığı Orta Doğu ülkelerinin komünist saldırganlığına ve yıkıcılığına karşı savunulmasını öngören Eisenhower Doktrinine şartsız destek verdi.²⁴ Aşırı blok politikası gütmenin bir sonucu olarak Suriye'yle arasında çıkan krizde ABD tarafından desteklenmek ise Türkiye'nin elde ettiği karşılıktı. 15 Temmuz 1958'de Lübnan'a yaptıkları çıkarmada Amerikalılar İncirlik üssünü haber vermeden kullanmış olsalar bile Türk yöneticiler operasyona destek vermekten kaçınmadılar. 1958 Irak Devriminden sonra Türk liderlerin endişeye kapılarak somut garanti elde etme adına ABD ile 5 Mart 1959'da işbirliği anlaşması imzalamaları, Amerikan yanlısı politikanın Türkiye'yi nerelere getirdiğini çok iyi gösteriyordu.²⁵ Hükümete dış politikada şartsız destek veren muhalefetteki CHP bile bölgede Amerikan planlarını desteklemenin, Orta Doğu'nun önemli devletlerinden olan Mısır ve Suriye'yi Türkiye aleyhine çevirmesinden yakınır olmuşlardı. Yine de CHP'ileri en fazla ilgilendiren husus, ABD'ye bağımlılık değil fakat ABD'nin Demokrat Partiyi destekleyerek Türk iç politikasında dengesizlik yaratmasıydı. Son olarak, NATO'ya girdikten sonra Türkiye'nin savun-

²³ F. Ahmad, *The Turkish Experiment in Democracy*, Londra: the Royal Institute of International Affairs, 1977, ss. 390, 395, 396, F. A. Vali, *Bridge Across the Bosphorus: the Foreign Policy of Turkey*, Londra: John Hopkins Press, 1971, ss. 38, 126.

²⁴ *Documents on International Affairs*, The Royal Institute of International Affairs, Oxford University Press, 1951, s. 65, 1956, ss. 341-342, 1957, s. 259.

²⁵ Harris, a.g.e, ss. 221-223.

ma planlarının ve silahlı kuvvetlerinin Amerikan uzmanları tarafından Amerikan modeline göre uyumlaştırıldığını ve Türk yöneticilerinin ABD'yle ikili uygulama anlaşmalarının imzalanmasında egemenliği tehlikeye düşürecek derecede her türlü kolaylığı gösterdiğini²⁶ belirtmede fayda var. Sonuçta 1950'lerde Türk-Amerikan ilişkilerine gölge düşüren tek olay, Türkiye'nin ödemeler dengesinin iyileştirilmesine yönelik olarak Amerikan hükümetinin Türkiye'ye istikrar fonu sağlamada çok isteksiz davranmasıydı.

Amerikan karşıtı gibi gözükken 27 Mayıs 1960 darbesiyle Demokratların iktidardan uzaklaştırılmasının en fazla CHP'lileri sevindirdiği açıktı. Diğer taraftan Demokrat Partililer de darbeyi hükümetlerinin son zamanlarda Amerikalılar tarafından sevilmemesinin bir sonucu olarak görmekteydiler. Askerî idarenin kamu oyuna yaptığı ilk açıklamada Türkiye'nin ittifaklarına sadık kalacağını ilan etmesi, Türk-Amerikan ilişkilerinde köklü bir değişikliğin gerçekleşmeyeceğini göstermesi açısından büyük önem taşımaktaydı. ABD'nin de yeni rejimi tanıması ve ekonomik ve askerî yardım vaadinde bulunmasıyla ilişkiler normal seyrini devam ettirecek, hatta askerî rejimin ekonomiyi geliştirme ve subayların durumunu iyileştirme planları nedeniyle Türkiye ABD'ye daha fazla bağımlı hâle gelecekti. Ayrıca askerî rejim, ABD'yle yeni ikili anlaşmalar imzalamada, anlaşmaların geçerlilik kazanmasını kolaylaştırmada ve Jüpiter füzelerinin Türk topraklarına yerleştirilmesinde oldukça istekli davranacaktı. Askerler, yalnızca Amerikan personeline uygulanan kurallarda bazı değişiklikler yapılması talebinde bulunacaklar, Amerikalılardan olumsuz yanıt gelince de konunun üzerinde ısrarlı olmayacaklardı. Ekim 1962'de Küba krizi patlak verdiğinde Türkiye'de Amerikalılara karşı hâlâ yakın ve sıcak duygular beslenmekteydi. Türk yöneticiler nükleer bir savaşı göze alma pahasına Sovyet füzelerinin Karaippler'den atılması konusundaki kararlı Amerikan tutumunu sonuna kadar desteklediler. Krizi aşmak için Türkiye'deki Jüpiterler ile Küba'daki Sovyet füzeleri arasında takas gerçekleştirilmesi söz konusu olduğunda da gerçeklere aykırı olarak, ABD'nin bir NATO üyesinin çıkarlarını Sovyet blokuyla görüşmelerde pazarlık konusu yapmayacağına kesin olarak inandılar.

1964-1980 Dönemi İlişkiler

1960 Anayasasının marjinal ve radikal gruplara seslerini duyurma ve kamuoyunu etkileme fırsatı vermesi, ilginç bir şekilde Türk dış politikasıyla birlikte Türk-Amerikan ilişkilerinin de ilk defa ciddi şekilde

²⁶ Aynı eser, ss. 53-54, 55, 81.

eleştirilmesi sonucunu doğurdu. Başlangıç olarak Jüpiter füzelerinin Türkiye'den çekilmesi, Türkiye'nin Batı gözündeki stratejik önemini azaltacağı ve Türk savunmasında bir güvenlik boşluğu doğuracağı gerekçesiyle eleştirildi. 1963 yılındaki Meclis görüşmeleri sırasında Amerikan askerî yardımının yetersizliği de eleştiri konusu yapıldı. Türkiye'de yaygın bir şekilde Amerikan karşıtlığının ortaya çıkmasına neden olan en önemli gelişme ise Aralık 1963'te Kıbrıs'ta başlayan çatışmalara ABD'nin yeterli tepki göstermemesi ve Türk hükümetinin adaya müdahale girişimlerini engellemesiydi. Başkan Johnson'ın Haziran 1964'te Başbakan İnönü'ye gönderdiği mektupta, Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs sorunu nedeniyle Türkiye'ye saldırması durumunda NATO'nun yardıma gelmeyebileceği tehdidinde bulunduğu ve Türkiye'nin Kıbrıs'ta ABD'den aldıkları silahları kullanamayacağını belirttiği bir ortamda, Türk kamuoyunda şiddet içeren protesto gösterileriyle birlikte yaygın bir Amerikan aleyhtarlığı ortaya çıkarken, Başbakan İnönü bile Türkiye'nin Batı blokundan ayrılabilceğini ima etmek durumunda kaldı. Ancak ABD ve Türkiye arasında resmî düzeydeki gerginliğin kopacak noktaya getirilmesine izin verilmedi. Amerikan liderleri Türk halkı arasında ABD'nin hoş olmayan imajını değiştirebilmek için Türkiye'ye karşı güvenlik sorumluluklarını yineleyip, ekonomik ve askerî yardıma devam taahhüdünde bulunurlarken, Türk yöneticiler de kesinlikle geleneksel dış politikalarından sapma ve Batı blokunu terketme niyetinde olmadıklarını ilân ettiler.

1965 yılının sonunda Adalet Partisi iktidara geldikten sonra solcu gruplar ABD'ye ve Türkiye'nin bu devletle ve NATO'yla olan ittifakına karşı yoğun bir eleştiri kampanyası başlattığında gazete yazarları ve akademisyenler de Türk-Amerikan ilişkilerinin bütün yönlerini ve özellikle askerî temasları mercek altına adılar. Kamuoyu baskısı altında kalan ve ABD'nin tavırlarından hoşnut olmayan Türk hükümeti de yeni şartlarda Amerikan etkisi altında olmadığını göstermek için şu faaliyetlerde bulundu: Çok Taraflı Kuvvet'ten (MLF'den) çekilme, Türk topraklarından gerçekleştirilen U-2 uçuşlarını yasaklama, Amerikan personeline uygulanan görev belgesi uygulamasında değişiklik yapma, İncirlik üssünün NATO dışı amaçlar için kullanılmasına izin vermeme, ABD'yle imzalanan bütün ikili anlaşmaları yeniden değerlendirme ve bu anlaşmaları düzene koyan yeni bir genel anlaşma imzalama. Türk liderler aynı zamanda yoğun resmî ziyaretlerde bulunarak ve ekonomik anlaşmalar imzalayarak Doğu bloku devletleriyle ilişkileri geliştirmeye ve Birleşmiş Milletler'de dâvalarına destek vererek Üçüncü Dünya'nın ve Arap devletlerinin desteğini kazanmaya çalıştılar. Amerikalıların Türklerin yeni davranışlarından memnun olmaması doğaldı, ancak NATO'ya karşı taahhütlerine sadık kaldıkları ve toprakları üzerindeki

üslerin kullanılmasına müsaade ettikleri müddetçe tepki göstererek iyice Türklerin düşmanlığını çekmelerine de gerek yoktu. Kasım 1967'deki Kıbrıs krizi sırasında ABD'nin genel olarak Türkiye'nin durumunu destekleyen bir tutum takınmasıyla da iki ülke arasındaki resmi ilişkilerin 1969 yılına kadar çok fazla pürüz yaşanmadan sürdürülmesi sağlanmış olacaktı.

1969 yılından itibaren Amerikalıların gençlerini zehirleyen eroinin büyük oranda Türk afyonundan kaynaklandığını iddia ederek Türk yöneticiler üzerinde haşhaş ekimini yasaklamaları için ağır baskılar uygulamaları ilişkilerin dibe vuracağı bir dönemin başlatıcısıydı. Türk hükümeti haşhaş üretimi konusunda bazı kısıtlamalar gerçekleştirdi, ancak parlamentodaki çoğunluğunu kaybedeceğinden korktuğu için haşhaş ekimini tamamen yasaklama yoluna gidemedi. Bu arada Meclis'te temsil edilme imkanını kaybeden solcu grupların Amerikan görevlilerine karşı terörist faaliyetlere girişmeleri ve Türk hükümetinin Orta Doğu krizleri sırasında İncirlik üssünün herhangi bir şekilde kullanılmasına izin vermemesi Amerikalıları rahatsız eden diğer konulardı. Amerikan Kongresi üyelerinin Türkiye'nin artık ABD için önemini kalmadığını düşünüp Türkiye'yi ekonomik olarak cezalandıracak yasa tasarıları hazırladıkları bir sırada Türkiye'de 12 Mart 1971'deki askeri muhtırayla bir ara rejim dönemine geçilmesi iki devlet arası ilişkilerin bozulmasını bir süre dondurdu. Sıkıyönetim uygulamasıyla radikal gruplara darbe vurularak Amerikan karşıtı eleştirilere ve terörist faaliyetlere son verilmesi ve haşhaş ekiminin yasaklanması Amerikalıları memnun edecek gelişmelerdi. Fakat 1973 yılında normal demokrasiye döndükten sonra Ecevit hükümeti Amerikalıların protestolarına rağmen haşhaş ekimine yeniden izin verecek, buna karşı Amerikan Kongresi'nin Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardımı kesmeye çalıştığı bir sırada ortaya çıkan Kıbrıs krizi sırasında Türkiye'nin adaya müdahalesi ve ardından Kongre'nin ambargo kararı almasıyla iki devlet arası ilişkiler tarihteki en düşük düzeyine inecekti. Aslında Amerikan yönetimi de Türkiye'nin karşılık olarak üsleri kapatmasıyla ambargodan zarar görüyor ve bu yüzden ambargoya muhalefetini dile getiriyordu ama bir taraftan da Kongre'nin arkasına saklanarak o anki uluslararası konjonktür gereği pek ihtiyaç duyulmaz görünen Türkiye'nin, davranışlarının karşılığı olarak bir müddet sıkıntı çekmesini istiyor, ayrıca ambargonun etkisinde Türklerin Kıbrıs'ta geri adım atmasını bekliyordu. Türklere durumun ciddiyeti bildirildikten ve İran'daki olaylarla ABD Orta Doğu'da çok önemli bir müttefikini kaybedip SSCB karşısında zor duruma düşeceği anlaşıldıktan sonra Eylül 1978'de ambargonun kaldırılması, sakıncalı olmadığı gibi Amerikan çıkarları açısından da artık bir gereklilikti.

1980'lerde Türk-Amerikan İlişkileri

1980'lerdeki Türk-Amerikan ilişkilerinin temelini de başlangıçta belirtilen ittifak kurma nedenleri oluşturmaktaydı. İlişkilerin çerçevesini belirleyen ise 29 Mart 1980'de imzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA) idi.²⁷ Anlaşmanın Ecevit ve Demirel başkanlığındaki solcu ve sağcı iktidarlar tarafından görüşülüp imzalandıktan sonra Kenan Evren liderliğindeki askerî yönetim tarafından uygulanması, Türkiye'deki etkili çevrelerin ABD'yle ilişkilerde aynı tavra sahip olduklarını göstermesi açısından önemliydi.²⁸ Askerî yöneticilerin karşılığında tâviz almadan Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü için vetoyu kaldırmaları da ABD'yle ilişkileri sıkılaştırma niyetlerinin ifadesiydi. Amerikalılar da diğer Batılı devletlerden farklı olarak Türkiye'deki askerî rejime destek vererek kendi paylarına düşeni yapacaklardı.²⁹

1983 sonunda başlayan Özal döneminde Türk liderlerin ABD'yle ilişkilerden memnun olmamaları için birçok neden vardı, ancak onlar zaman zaman şikâyetlerini dile getirsel de genelde iki devletin samimi ve yakın iki ortak olduğu görünümü vermeye özen gösterdiler. SEİA'nın işletilişi başta gelen sorunlardandı. Amerikalıların Yunanistan ve Türkiye'ye yardım sağlarken sabit bir orana uymalarının, yardımı Kıbrıs ve Ermeni katliamı gibi unsurlara bağlamalarının ve SEİA'nın Türk ekonomisini geliştirmeye yönelik ekonomik yönlerini uygulamaya koymamalarının Türk liderleri ve halkını rahatsız etmesi normaldi. İlginç olan ise Türk yöneticilerin, sürekli SEİA'nın değiştirilmesi yönünde görüş bildirmelerine rağmen anlaşmanın, sona eriş tarihi olan 17 Eylül 1985'ten sonra seneler boyunca yıllık olarak uzatılmasını kabullenmeleriydi.³⁰ 1986'da imzalanıp 1987'de taraflar arasında teati edilen, Amerikan yardımındaki kesintiden dolayı Türkler tarafından ancak 1988'de onaylanan tamamlayıcı mektuplar da ABD'nin üslerdeki haklarını genişletmekten başka SEİA'ya ciddi bir değişiklik getirmiyordu.³¹ Aralık 1990'da Körfez Krizinin gündemi işgal etmesinden dolayı Türkiye'nin değiştirme talebini dile getirememesiyle de SEİA beş yıllık bir dönem için sessizce otomatik olarak uzatıldı.

Askerî yardım konusunda, Amerikan yönetimi, Kongre'nin Doğu Akdeniz'de dengenin sağlanması adına 7:10 oranına uyulması gerektiği

²⁷ Company, a.g.e., ss. 103-123.

²⁸ D. A. Rustow, *Turkey: America's Forgotten Ally*, New York: Council on Foreign Relations, 1987, ss. 104-105.

²⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, c. II, Ankara: Türkiye İş Bankası, 1994, s. 297.

³⁰ Aynı eser, ss. 304-305, Rustow, a.g.e., s. 106.

³¹ P. B. Henze, "Out of Kilter: Greeks, Turks and U.S. Policy", *National Interest*, c. 8, 1987, s. 82, Stearns, a.g.e., ss. 43,167n.

görüşüne katılmadığını söylese de Türkiye'yle ilgili projelerin gerçekleştirilmesi için samimi çaba harcamak yerine Kongre'yi suçlamak gibi kolay bir yol seçti; buna karşılık Türk yöneticiler de toprakları üzerindeki Amerikan faaliyetlerini sıkı denetim altına alarak ve üslerin değişik amaçlarla kullanımına yeşil ışık yakmayarak tepkisini ortaya koydu. Soğuk Savaşta başarılı olmak isteyen Reagan yönetimi için kritik bir bölgede bulunan Türkiye'nin ordusunun güçlü tutulması, bu amaçla modernizasyonunun sağlanması oldukça önemliydi.³² Ancak Türklerin gözünde ABD'nin rahatsız edici koşullara bağlayarak verdiği yardım, bu amacı gerçekleştirmenin ve Türkiye'nin olanakları ile NATO sorumlulukları arasındaki dengesizliği kaldırmanın çok uzağında kalıyordu. Amerikalılar ise Türk liderlerin yardım isteklerinin aşırıya kaçmasından ve üslerin kullanımında sınırlayıcı olmalarından şikâyetçiydi. Kongre'de değişik konularla bağlantılı olarak ele alınan, Yunanlıların, Ermenilerin ve Türklerin lobi faaliyetleriyle karmaşıklaşan yardım konusunun bütün tarafları rahatsız eder hâle geldiği açıktı. Yıllık ortalama 500 milyon dolar gibi eskisine göre oldukça aşağı düzeylere inen yardımın, özellikle Türkiye açısından önemini kaybetmesi, hatta olumsuz bir faktör haline gelmesi süreci başlamış görünüyordu.³³

1980'ler boyunca Amerikan liderleri Türkiye'ye büyük stratejik önem atfetmeye devam ettiler. NATO çerçevesinde Türkiye, İspanya ve Portekiz ile birlikte güney kanadı ülkesi olarak ele alınsa da Amerikalılar açısından asıl Orta Doğu bölgesinde etki kurmada bir atlatma taşı ya da etki kurmayı önlemede bir engel oluşturması açısından önem taşımaktaydı. SSCB'nin etkisini Orta Doğu'ya yaymasının en büyük engelleyicisi ve Sovyet deniz gücünü Karadeniz'de hapis tutarak Doğu Akdeniz dengesinin Batı lehine olmasının sağlayıcısı Türkiye'ydi. İran Devrimi, Afganistan'ın SSCB tarafından işgali ve Orta Doğu ülkelerindeki belirsizlikler de Türkiye'yi ABD için iyice vazgeçilmez bir devlet hâline getirmişti. Kaypak bir bölgede ABD için tek güvenilir devlet olarak Türkiye'nin kaldığı bir dönemde³⁴ Türk-Amerikan ilişkilerinin sıkışması normaldi. Türkiye'deki NATO üslerinin güçlendirilmesi, Lübnan'daki Çok Uluslu Güç konusunda işbirliği, Suudi Arabistan ve Mısır gibi ülkelerle ortak askerî projeler gerçekleştir-

³² Stearns, a.g.e., ss. 40, 42-44, Richard Perle, "Turkey and U.S. Military Assistance" içinde G. S. Harris (der.), *The Middle East in Turkish-American Relations*, Washington: The Heritage Foundation, 1985, s. 23, E. B. Laipson, "U.S.-Turkish Friendly Friction", *Journal of Defense and Diplomacy*, c. 3 (9), 1985, s. 22.

³³ George McGhee, *The US-Turkish-NATO-Middle East Connection*, Londra: Macmillan, 1990, ss. 168-169, 173, R. N. Haass, "Managing NATO's Weakest Flank: the United States, Greece and Turkey", *ORBIS*, c. 30, No. 3, 1986, ss. 466-467, Stearns, a.g.e., ss. 43,49-50.

³⁴ Rustow, a.g.e., ss. 108-111, Stearns, a.g.e., ss. 52,150, McGhee, a.g.e., ss. 176, 177. *The Economist*, "Star of Islam", 14.12.1991, s. 4.

rilmesi, F-16'ların Türkiye'de ortak üretilmesi bu yöndeki adımlardan sadece birkaçıydı.³⁵ Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bazı Türk havaalanlarının geliştirilmesi ise ABD'nin Orta Doğu'daki gelişmelere anında müdahale edebilmesi için Çevik Güç kullanmasını gündeme getiren önemli bir gelişmeydi. 1980'lerde Türk yöneticiler, Orta Doğu'daki çetrefilli sorunlara bulaşmamak ve bölge devletlerini kızdırmamak için Amerikalılara karşı NATO sorumlulukları dışında Türk topraklarının bölgeyle ilgili olaylarda kullanılmasında açık bir taahhüte girmeyeceklerdi,³⁶ ama ilerideki ABD'nin Orta Doğu müdahalelerinin temeli de bu şekilde atılmış olacaktı. Diğer taraftan Amerikan iç politikasında güvenlik ilişkilerinin yabancı unsurlarla alâkalandırılması, belirsizlikle karşılaşmak istemeyen Türk liderleri, ABD'yle ilişkileri mümkün olduğunca NATO çerçevesine taşımaya iten bir faktördü.³⁷ ABD'nin 1980'ler boyunca Irak'ı desteklemek gibi Türkiye'yi rahatsız edebilecek politikaları da göz önüne alındığında Türk yöneticiler ABD'yle ilişkilerin bozulması durumunda başvurabilecekleri alternatif güvenlik ve askerî malzeme kaynakları üzerinde de kafa yormak durumundaydılar. Zaten Türkiye'nin Batı ittifakı için ağır yüklere katlanmasına rağmen Batı'nın lideri ABD'den karşılığını alamadığı, ortak güvenlikle ilgili kararlarda pek söz sahibi yapılmadığı ve kendi çıkarları için ordusunu düzenlemesine izin verilmediği yönünde Türk kamuoyunda genel bir kanaat vardı.

1980'lerde Türk-Amerikan ilişkilerine olumlu yönde etki eden bir gelişme Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini geliştirme sürecine girmesiydi. İki devlet ABD'nin Orta Doğu'daki çıkarları için büyük önem taşıdığı ve Yahudi lobisinin etkin olduğu Kongre'de İsrail'le ilişkilere önem verdiği için Türkiye'nin bu devletle ilişkilerini düzeltmesi ABD gözündeki değerini daha da artıracaktı. Türkiye, Avrupa'da yalnızlaştığı ve Kıbrıs sorununda destek aradığı 1980-1982 döneminde Arapları memnun etmek için İsrail'le ilişkileri düşük düzeyde tutarken, daha sonra Suriye ortak tehdidinin de etkisiyle özellikle terörizmle mücadelede İsrail'e yakınlaşmaya başladı. Kongre'de İsrail lobisinin Türk tezlerini desteklemesi beklentisi ise ilişkilerin gelişmesi sürecini hızlandırdı. Körfez Krizi başlamadan önce Türkiye ve İsrail özellikle ticaret ve istihbarat paylaşımı alanında oldukça yol katetmişti.³⁸

³⁵ Rubin, "U.S. Middle East Policy in the Turkish Context" içinde Harris (der.), a.g.e., ss. 78, 79.

³⁶ *The Economist*, "Star of Islam", s. 4.

³⁷ Stearns, a.g.e., ss. 68-69, 81.

³⁸ M. H. Yavuz and M. R. Khan, "Turkish Foreign Policy Toward the Arab-Israeli Conflict: Duality and the Development (1950-1991)", *Arab Studies Quarterly*, c. 14 (4), 1992, ss. 81-82, Rustow, a.g.e., ss. 115, 133n.

Özal'ın ekonomiyi serbestleştirme, yolunda Amerikan modeli çerçevesinde gerçekleştirdiği reformlar, Türk ekonomisini Amerikan şirketlerine açtığı için ABD tarafından da olumlu karşılanacak bir gelişmeydi. Bu arada ekonominin gelişmesiyle birlikte Özal'ın ABD'yle ilişkilerde daha fazla yardım yerine daha fazla ticaret ilkesini ön plana çıkartması ve bu doğrultuda Amerikan pazarlarının Türk mallarına açılmasını istemesi Amerikalıları pek hoşnut etmeyecekti. Özellikle Türk tekstil mallarına uygulanan kota bundan sonra Türk-Amerikan ilişkilerinin değişmez konularından biri olacaktı. Türk-Amerikan ticaret ilişkilerinde Türkiye aleyhine işleyen büyük dengesizlik de, Türk liderleri rahatsız etmeye hep devam etti. Amerikan Hükümetinin Türkiye'nin AB üyeliği için verdiği destek ise Türk yöneticileri teselli etmeye yönelik pek maliyeti olmayan bir karşılıktı.³⁹

Türkiye'nin rejiminin niteliği, askerî darbelere açık olması, insan haklarıyla ilgili suçlamalar ve siyasal İslam'ın sahip olacağı etki de 1980'lerde Amerikan yöneticilerinin ve özellikle Kongre üyelerinin kafalarını meşgul eden konulardandı. Askerî idareden sonraki Özal döneminde demokrasi konusunda da bir silkinme yaşanmakta ise de Amerikalılar yine de Türk demokrasisinin her an bir kriz yaşamasından, siyaset ile ordu arasında kurulan dengenin bozulmasından endişe etmekte idiler. Sistemin halkın isteklerini tatmin etmede başarısız olması durumunda İslamcı kesimin etkisini artırması da Amerikalıların dikkatle takip ettikleri bir konuydu. Türkiye'nin kendi sistemini dinin etkisinden kurtararak Müslüman ülkeler için demokratik bir sistem modeli sunması yanında İslam Konferansı'ndaki rolüyle İran'ın bölgedeki etkisini dengelemesi ABD için büyük önem taşımaktaydı.⁴⁰ Türkiye'nin güvenliğini korumak için güneydoğusundaki Kürt ayrılıkçı grupla yaptığı mücadelede Batı'dan ve Amerikan Kongresinden insan hakları suçlamalarıyla karşılaşması ise model olması açısından pürüz oluşturan bir noktaydı. Demokrasi tecrübesi farklı olan Amerikalı milletvekilleri, zaman zaman Türkiye'nin bölge ülkelerinden o kadar farklı olmadığını söyleyebilmekte, ağır suçlamalar yöneltebilmekte, bu da Türk yetkililerini fazlasıyla rahatsız etmekteydi. Türkiye'nin 1980'lerin başında olduğu gibi çıkarlarını korumak için zaman zaman Müslüman devletlere yönelmesi ya da Batı'nın tavrından hayal kırıklığına uğrama neticesinde dış politikasının genel yönünü değiştirme olasılığı da uzak görünse de Amerikalıların hesaba katmaları gereken bir faktördü.⁴¹

³⁹ Rustow, a.g.e., ss. 106, 124, Hasan Köni, "Yeni Uluslararası Düzendeki Türk-Amerikan İlişkileri", *Yeni Türkiye*, No. 3, 1995, s. 435, McGhee, a.g.e., s. 180.

⁴⁰ *The Economist*, 'Star of Islam', s. 4, Yavuz and Khan, a.g.e., s. 86, *Newsweek*, 06.04.1992, s. 15.

⁴¹ McGhee, a.g.e., ss. 161-167, Köni, a.g.e., s. 429.

Türkiye ile Yunanistan'ın aralarında yaşadıkları sorunları ABD'yle ilişkilerine taşımaları, çatışma olasılığıyla hem ABD'nin Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını tehdit etmeleri, hem de NATO ittifakının tesanüdüne zarar vermeleri, iki devletin de müttefiki olan ABD'nin sürekli başını ağrıtan bir konuydu. Amerikan çıkarları ve güvenliği açısından stratejik bir konumda bulunan Kıbrıs adasının iki devlet arasında sürekli sorun olma özelliğini koruması ise Amerikalıları oldukça rahatsız etmekteydi. Amerikan Kongresi güçlü Rum lobisinin de etkisiyle konunun peşini hiç bırakmıyor, yönetim de hem sorunun Türk-Yunan savaşına yol açmasından korkuyor, hem de adanın Batı çıkarları için tam olarak kullanılamamasından hoşnut olmuyordu. Türkiye açısından ise en önemli dâvalarından birinde baskı altında bırakılmak pek kabullenilebilecek birşey değildi.⁴² Türk yöneticilerin en fazla anlayamadıkları da diplomatlarının Ermeni terör örgütleri tarafından öldürüldüğü sırada Amerikan Kongresi'nin Ermeni katliamını anma tasarılarını görüşerek hem Türkiye'yi dünyanın gözünde küçük düşürme içine girmesi, hem de teröristleri Türk devletine karşı mücadelelerinde teşvik etmesiydi. Bu şekilde Türk halkının Amerikalıların kendilerine nasıl baktıkları konusunda hoş olmayan bir imaj edinmeleri sağlanırken, ikincil önemde bir konunun iki müttefik devletin arasını bu derece açmasının anlaşılabilir ve kabul edilemez olduğu ise iki tarafta da ilişkilerin savunucuları tarafından dile getiriliyordu.⁴³

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Amerikan İlişkilerini İlgilendiren Konular

Küreselleşmenin temel akım olduğu, ABD ve AB önderliğinde Batı'nın dünya hâkimiyetinin daha belirginlik kazandığı ve dünya devletlerinin başat güçlerin müdahalesine daha açık hâle geldiği Soğuk Savaş sonrası yeni dönemde Türk liderler II. Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi yine yeni düzene dâhil olmayı ve düzenin yürütücüsü ABD'yle birlikte hareket etmeyi seçmişlerdir. Şimdi SSCB gibi tek ve belirgin bir tehdit kaynağı bulunmamaktadır ama Türk liderler belki eskisinden daha fazla tehditlerle kuşatıldıklarını söylemektedirler. Türk ekonomisi eskisine göre oldukça güçlüdür, ancak küreselleşme sürecinde rekabet edebilmek için ABD ve AB'yle dengeli ekonomik birlikteliğe gitmesi büyük önem taşımaktadır. Yüksek teknoloji ürünü askerî malzemenin sağlanabileceği en önemli kaynak yine Batı'dır,

⁴² L. H. Bruce, "Cyprus: A Last Chance", *Foreign Policy*, No. 58, 1985, ss. 115-116, 119, 129, 133.

⁴³ Rustow, a.g.e., ss. 101-102, 103, McGhee, a.g.e., ss. 167-168.

fakat onları elde etmenin koşullarının eskisi kadar uygun olmayacağı beklenmektedir. Türkiye yine Batı'dan kopmamak için iç sisteminde küresel değerler paralelinde önemli değişiklikler yapmakla karşı karşıya bulunmaktadır. Siyasal İslam'ın yeni düzende temel tehditlerden kabul edilmesi gerçeği doğrultusunda Türk yöneticilerin iç İslamî muhalefete karşı bastırma kampanyasına girişmelerinin bu bakımdan yeterli kabul edilip edilemeyeceği ise belli değildir. Kısacası Türkiye, yeni dünya düzeninin oluştuğu önemli bir dönemde bu düzene eskisinden daha aktif bir dünya gücü olarak intibak etme ve katılma süreci yaşamakta ve bu süreçte yine ABD'yle ilişkiler temel öneme sahip bulunmaktadır.

Soğuk Savaş sonrasında Türk liderlerin en fazla üzerinde durduğu şey, Türkiye'nin dünyanın yeni kriz merkezlerinin tam ortasında bulunduğu savıdır. Onlara göre Soğuk Savaş döneminde Türkiye, SSCB'nin genişleme yolları üzerinde bulunması açısından stratejik öneme sahip olmasına rağmen, Batılılar tarafından NATO'nun asıl koruması gereken merkez bölgesinden uzakta, SSCB'yi durdurmak için gözden çıkarılabilecek bir kanat ülkesi olarak görülebiliyordu. Şimdi ise merkez bölge nispeten güvenliğe kavuşurken dünya sistemini etkileyebilecek olayların merkezi Balkanlar, Orta Doğu, Orta Asya ve Uzak Doğu'ya doğru kaymış, Türkiye de tam bu bölgenin merkezinde yer alarak NATO'nun en önemli ülkesi ve en stratejik merkez cephesi hâline gelmişti.⁴⁴ Türkiye tam bir istikrarsızlık denizinin ortasında güvenli bir ada konumundaydı. Çevresindeki bölgesel savaşlar, etnik çatışmalar, terörist faaliyetler, dinî fundamentalizm başta olmak üzere radikal akımların eylemleri, komşu devletlerin kitlesel imha silahlarına ve nükleer silahlara sahip olma çabaları ve bazı devletlerin bölgede hâkimiyet kurma girişimleri hem bölge istikrarının sağlanmasında Türkiye'nin Batı için önemini ortaya koymakta, hem de kendi güvenliği için Türkiye'nin Batı'nın garantisini sağlamasının gerekliliğini vurgulamaktaydı.⁴⁵ Türkiye için SSCB gibi büyük bir tehdit ortadan kalkmıştı ama hem onun devamı Rusya bölgede etki kurmaya çalışarak zaman zaman Türkiye'nin karşısına çıkabiliyor, hem de İran, Irak, Suriye, Yunanistan ve Ermenistan gibi devletlerin oluşturdukları tehditler ve onların kendi aralarında yaptıkları anlaşmalar Türkiye'yi güvenlik açısından eskisinden daha rahat bırakmıyordu.⁴⁶

⁴⁴ Şükrü Gürel, "A General Appraisal of Current Turkish Foreign Policy" içinde M. Aydın (der.), *Turkey at the Threshold of the 21st Century*, Ankara: International Relations Foundation, 1998, ss. 11-12, S. Demirel, "Turkey and NATO at the Threshold of a New Century", *Perception*, c. 4, No. 1, 1999, s. 7.

⁴⁵ *Beyaz Kitap Savunma 1998*, Ankara: Millî Savunma Bakanlığı, 1998, ss. 2, 3, 60, Duygu B. Sezer, "Turkey's New Security Environment, Nuclear Weapons and Proliferation", *Comparative Strategy*, c. 14, No. 2, 1995, 169.

⁴⁶ Ian O. Lesser, *Bridge or Barrier: Turkey and the West After the Cold War*, Santa Monica: Rand, 1992, s. 24, Malik Müftü, "Daring and Caution in Turkish Foreign Policy", *Middle East Journal*, c. 52, No. 1, 1998, ss. 35, 36, 40.

Türkiye'nin kriz merkezleriyle çevrili olarak dünyanın en stratejik bölgelerinden birinde bulunması göz önüne alındığında, güvenlik boyutunu vurgulayarak Batı'yla bağların sıkılaştırılmasını savunan yukarıdaki görüşler haklı görünmektedir. Ancak diğer taraftan Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik açısından Türkiye'nin konumunun güçlendiği de açıktır. Türkiye artık SSCB gibi süper bir gücün tehdidi altında değildir. Düşmanca emeller besleyebilecek komşuları vardır, ancak onlar da fizikî güçlerinin yetersiz olması yanında gerek uluslararası toplumdan soyutlandıkları ve maddi manevî baskı altında tutularak güçleri zayıflatıldığı, gerekse SSCB'nin desteğini kaybederek etkilerini yitirdikleri için Türkiye için tehdit oluşturmaktan uzak gözükmektedirler.⁴⁷ Belki devletlerin Türkiye'ye karşı ortak harekete geçmeleri bir tehdit oluşturabilecektir, ancak o da uluslararası sisteme büyük darbe vurarak kapsamlı çatışmalara neden olacağı için hem ABD gibi büyük güçlerin tepkisini çekebilecek, hem de Türkiye böyle durumda kendi bağlantılarını devreye sokabilecektir. Sonuçta güvenlik boyutuna aşırı önem verilerek tamamen Batı'ya yönelmesi gerektiği görüşünün, II. Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi bir abartı taşıdığı izlenimi edinilmektedir.

Güvenlik endişelerinin ciddiyeti ne olursa olsun yeni ortamda Türkiye'nin birçok sorunla karşı karşıya olduğu açıktır. Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla Türkiye'nin, stratejik açıdan öneminin azalıp azalmadığı, Batı'nın gözünde değerini yitirip yitirmediği sorusu bunlardan biridir. Gerçekte Soğuk Savaş sonrasında Türk yöneticilerin birçok girişimlerinin arkasında Türkiye'nin önemini ispatlamak olduğu birçok gözlemci tarafından teslim edilmektedir. Körfez Savaşı ve sonrasındaki bölgesel krizlerde Türkiye'nin hep ön planda yer almasıyla stratejik öneminin kendiliğinden ispatlandığı belirtilmektedir ama Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi Türkiye'nin sürekli bir önem taşımaması, marjinalleşme eğilimi içine girmesi ve zaman zaman Batı tarafından önemli kararlarda ve olaylarda dikkate alınmaması bir olasılık olarak ortada durmaktadır. Eskiden Türkiye'nin ikinci plana atıldığı durumlarda sistem belirgin olduğu için geri dönüş her zaman mümkün olmuştur. Ancak yeni sistemin kurulması aşamasında AB'ye üyelik konusunda olduğu gibi Türkiye'nin çok geri planda kalması ve sistemin vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul edilmemesi Türk yöneticiler açısından ciddi bir endişe kaynağıdır.

⁴⁷ William Hale, "Turkish Foreign Policy After the Cold War", *Turkish Review of Balkan Studies*, 1993, No. 1, ss. 233-234, Shireen Hunter, "Bridge or Frontier? Turkey's Post-Cold War Geopolitical Posture", *The International Spectator*, c. 34, No. 1, s. 65.

Güvenlik konusunda tamamen Batı'ya güvenilip güvenilemeyeceği Türk liderlerin kafasını meşgul eden diğer bir konudur. Eskiden saldırıya uğrama durumunda NATO'nun yardıma gelip gelmeyeceği tartışma konusu yapılmıştı. Karşı blokun ortadan kalktığı, NATO'nun yapılanma, tehdit belirleme, genişleme, yeni görevler üslenme gibi alanlarda bir değişim süreci geçirdiği yeni ortamda ise NATO'nun Türkiye'ye yönelik bir saldırıya nasıl karşılık vereceği daha belirsiz hâle gelmiştir. Aynı ayrı ABD ve Avrupa'nın Türkiye'ye yönelik gelişmelerde tepkisiz kalabileceği endişesi yanında, NATO'nun hangi saldırılara otomatik karşılık vereceği konusunda bir gri alanın söz konusu olduğu, bunun da en çok Türkiye'yi ilgilendirdiği söylenmektedir. Kanıt olarak öne sürülen de, Körfez Krizi sırasında Türkiye'nin yardım beklentisi karşısında başta Almanya olmak üzere Avrupalı devletlerin oldukça isteksiz davranmasıdır. Zaman zaman Türkiye'ye karşı güvenlik garantisini teyit edici açıklamaların yapılması, ABD'nin bunu göstermek için Türk toprakları üzerinde hava kuvveti bulundurması ve NATO'nun Türkiye'nin bulunduğu kanatta varlığını artırmak için AMF gibi projeler sunması da endişeleri tamamen giderememektedir.⁴⁸ Bu arada Türkiye'nin NATO'ya kapasitesinin üstünde katkıda bulunduğu, karşılığında yeterli yardım, askerî malzeme ve teknoloji alamadığı, ABD'nin belirlediği NATO stratejilerinin Türkiye'nin gerçeklerine uymadığı, onu komşularından uzaklaştırdığı, NATO kararlarında Türkiye'nin etkisiz kaldığı dile getirilen diğer eleştirilerdir.⁴⁹ Yine de Türk yöneticiler ABD ve NATO bağlantısına Türkiye'nin güvenliği için en iyi çözüm olarak bakmaktadırlar.⁵⁰ Yeni ortamda bekledikleri ise NATO'nun eskiden beri sürdürdüğü kolektif savunma ve saldırılara otomatik karşılık verme ilkelerine bağlı kalması ve Rusya gibi tehdit oluşturacak unsurları gerçek anlamda caydırmasıdır. NATO'nun, Türkiye'nin Batı'ya üyeliğinin sembolü olması, Türkiye'ye Batı forumlarında daha fazla söz hakkı tanınması ve Türkiye üzerindeki Amerikan kontrolü ve baskısını dengelemesi, Türk liderlerin vazgeçemeyeceği diğer hususlardır.

NATO'nun genişlemesi ve Avrupalı devletlerin NATO'yla ilişkilerini yeniden düzenleyerek kendi savunmalarında daha fazla söz sahibi olmak için AB ve NATO çerçevesinde girişimlerde bulunmaları, hangi

⁴⁸ Lesser, a.g.e., ss. vii, 14, 26, 35, 43, James Brown, *Delicately Poised Allies: Greece and Turkey*, Londra: Brassey's, 1991, ss. 87, 93.

⁴⁹ Muzaffer Özsoy, "Dünü ve Bugünüyle Türk Savunma Stratejisi" içinde *Türkiye'nin Savunması*, Ankara: Dış Politika Enstitüsü, 1987, ss. 80-81.

⁵⁰ Ömür Orhun, "The Uncertainties and Challenges Ahead: A Southern Perspective", *Perceptions*, c. 4, No. 1, 1999, s. 30.

⁵¹ *Beyaz Kitap*, a.g.e. ss. 25-26.

noktalara varacaklarının belli olmaması açısından Türk liderleri tedirgin eden konular arasında bulunmaktadır. Türk yöneticiler, kaçınılmaz bir gelişme olarak görünen NATO'nun genişlemesine destek verdiklerini ifade etmektedirler, ancak genişlemeyle birlikte Türkiye'nin önemini azalacağından da endişe etmekte ve kademeli bir şekilde yapılmasını, NATO'yu zayıflatmamasını, üçüncü bir tarafa karşı yönetilmemesini ve Rusya'yı üye ülkelerin karşısına dikmemek için Barış İçin Ortaklık projesiyle birlikte yürütülmesini genişlemenin şartları olarak ortaya koymaktadırlar.⁵¹ Güvenlik alanında Türk liderlerin başını ağrıtan önemli bir konu da AB üyesi devletlerin Batı Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenlik Savunma Kimliği çerçevesinde NATO'dan ayrı olarak Avrupa savunma konsepti ve mekanizmalarını oluşturma yoluna gitmeleri ve Türkiye'yi bu savunma oluşumunun dışında tutma eğilimi içine girmeleridir.⁵² Bu gelişmenin, Türk yöneticiler açısından, içteki Batılılaşma çabalarının darbe alması, Batı karşıtı muhalefetin güçlenmesi, ABD karşısında daha zayıf duruma düşülmesi, güvenlik seçeneklerinin önemli oranda azalması, belli konularda Avrupa'nın dayatmasıyla karşılaşılması, Yunanistan'la sorunlar ve Kıbrıs gibi hayati konularda zor durumda kalınması gibi ciddi mahzurları olduğu açıktır.⁵³ ABD'nin istemeyerek de olsa Avrupalıların savunma alanındaki girişimlerine destek vermesi ve genel olarak Batı'nın Rusya'ya, Türkiye'ye göre daha hoşgörülü gözle bakmasıyla da Türkiye'nin marjinalleşmesi gibi ciddi bir olasılık da ortaya çıkabilir gözükmektedir. Türk yöneticilerin bu aşamada yaptıkları, ABD'nin de gelişmelerden hoşnut olmayarak Avrupa'nın çabalarını kontrol etmesini beklemek, NATO'nun Transatlantik bağlantısını özellikle vurgulamak, Avrupa'nın güvenlik sorunlarının tartışılması ve çözülmesi için en uygun ve tek forumun NATO olduğunu söylemek ve bu arada ABD'nin de desteğini alarak BAB'a tam üye olmak için çaba göstermektir.⁵⁴ Ortaya çıkan krizlerde Türk liderlerin ön planda rol almaya çalışması ve Türkiye'nin Avrupa'nın çıkarları ve güvenliği için vazgeçilmez olduğunu göstermeye gayret etmeleri de büyük ölçüde Avrupa savunma düzenlemelerinin dışında kalmamaya yöneliktir. Avrupalı devletlerle Türkiye'nin güvenlik kaygılarının son zamanlarda farklılaşıp yolların ayrılmaya başlamasının yanında AB'nin, genişleme sürecine Türkiye'yi dahil etmemesi de Türk

⁵² Lesser, a.g.e., ss. 12, Brown, a.g.e., s. 66, Şadi Ergüvenç, "Turkey: Strategic Partner of the European Union", *Foreign Policy*, c. 20, No.1-2, 1996, ss. 5-9.

⁵³ Nur-Bilge Criss, "International Institutions and European Security: A Turkish Perspective" içinde M. Carnovale (der.), *European Security and International Institutions After the Cold War*, Londra: Macmillan, 1995, s. 202.

⁵⁴ John Barrett, "Current Political Agenda of the Atlantic Alliance and Turkey" içinde Aydın, a.g.e., s. 35, *Beyaz Kitap*, a.g.e. ss. 25, 28, Demirel, a.g.e., s. 10, Orhun, a.g.e., ss. 27, 28.

liderler açısından ciddi bir gelişmedir. Avrupa dışında kalmak Türk dış politikasının temel, vazgeçilmez amaçlarına ulaşamaması demek anlamına gelecektir, ancak Avrupa'nın isteklerine boyun eğmenin de Türk devletinin doğrudan varlığını tehdit edeceği düşünülmektedir.⁵⁵

Rusya'yla ilgili gelişmeler, Türk yöneticileri en fazla ilgilendiren ve kaygılandırıcı ve ABD'yle ilişkilerine etkide bulunan konuların başında gelmektedir. Türk liderler Rusya'nın BİO'yla ve NATO'yla ilişkilendirilmesine ve AGİT süreci ve AKKA'yla Batı güvenlik sistemi içinde denetim altında tutulmasına büyük önem vermekte ve bu projelere samimi olarak katkıda bulunmaktadır.⁵⁶ Bu çerçevede üzerinde durdukları diğer konular da Ukrayna gibi Rusya'nın önemli komşularıyla ilişkileri geliştirmek, Rusya'nın NATO'da kararlara etkide bulunabilecek bir konuma gelmemesi ve Türkiye aleyhine olabilecek davranışlarda bulunmamasıdır. Nükleer silahlara sahip bulunan, Orta Asya ve Kafkasya'da etkisini yeniden kurmaya yönelik, Türkiye'nin düşman kabul ettiği ülkelerle yakın ilişkilere giren, Boğazların kullanımı ve Orta Asya petrolünün Batı'ya taşınmasında Türkiye'yle anlaşmazlıklara düşen Rusya konusunda Türk liderlerin dikkatli olması beklenen bir durumdur.⁵⁷ Düşmanlığını çekmemek, iç politikasına etkisini sınırlamak ve ekonomik ilişkileri devam ettirebilmek için Türkiye, Rusya'yla ilişkilerini normal düzeyde tutmak durumunda kalmaktadır ama Rusya'nın, NATO'nun genişlemesine muhalefet etmemesi ve Baltık devletlerini serbest bırakması karşılığında Batı'nın anlayışını kazanarak AKKA tavanlarını ihlâl etmesi Türk yöneticiler için sorun oluşturmaktadır.⁵⁸ Bu şekilde Rusya Türkiye aleyhine bölgedeki önemini artırmakta, ayrıca Batı'nın bazı durumlarda Rusya'yı Türkiye'ye tercih edebileceği de ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin ABD'yle ilişkilerini etkileyecek sorunları yukarıdakilerle sınırlı değildir. Azeri-Ermeni çatışmasında Türkiye'nin haklı taraf olan ve kendisiyle kültürel ırksal bağları bulunan Azerbaycan'a yardım etmemesi, ABD'yle bağlarının getirdiği kısıtlamaya iyi bir örnektir. Kamuoyunun Azerilere yardım edilmesi yönündeki yoğun baskılarına rağmen Türk yöneticiler, başta ABD olmak üzere Batılı devletleri kızdırmamak için Azerbaycan'ın yüzde 20'sinin işgal edilmesini ve Elçi Bey'in iktidardan uzaklaştırılışını seyretmek ve Azerilerin savunma ittifakı teklifini geri çevirmek zorunda kalmışlardır.⁵⁹ Ermenilere yardım

⁵⁵ Lesser, a.g.e., ss. vi, 1, 5.

⁵⁶ *Beyaz Kitap*, a.g.e. ss. 7, 27, 33, Demirel, a.g.e., s. 10, Orhun, a.g.e., s. 27.

⁵⁷ Criss, a.g.e., ss. 207-208, Sezer, a.g.e., ss. 153-155, 158, Müftü, a.g.e., s. 40.

⁵⁸ Brown, a.g.e., ss. 141, 142, Sezer, a.g.e., s. 152.

⁵⁹ Hale, a.g.e., ss. 242, 245, Müftü, a.g.e., ss. 37, 47.

gönderilmesine aracı olması konusunda Amerikan baskısı altında kalan Türkiye, Irak sorununda ABD'nin isteklerine uymaktan dolayı büyük ekonomik kayıplara uğramış, Irak ve bölge devletleriyle ilişkilerini bozmuş, Irak'ın parçalanmışlığından ve güçsüzlüğünden dolayı ayrılıkçı PKK hareketinin güçlenmesiyle güvenliği tehlikeye girmiş, Çevik Güç'e destek vermek ve sınır ötesi operasyonlar yapmak zorunda kalarak bölgenin karmaşık politikalarının ve çatışmalarının içine çekilmiş, Batı'yla ilişkilerinin kötüleşmesinin zeminini hazırlamış ve Irak'ın bölünmüşlüğü'nün önüne geçemeyerek bölgenin dengelerini sarsacak bir faktörün varlığını devam ettirmesini kabullenmek durumunda kalmıştır.⁶⁰ ABD'nin, politikalarıyla Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulmasının yolunu açması, Kürtlerle fazla ilgilenerek Kürt kozunu bölge ülkelerine karşı kullanabileceği izlenimini vermesi, zaman zaman Türkiye'nin Kürt sorununa karşarak insan hakları suçlamalarında bulunması ve siyasi çözüm önermesi de Türkiye'nin ABD'yle ilişkilerinde katlanmak zorunda kaldığı diğer olumsuzluklardır.⁶¹ Ancak diğer taraftan Türkiye'nin, ABD'ye, PKK'yı terörist örgüt olarak kabul etmesi, PKK'ya karşı sınır ötesi operasyonlarına göz yumması ve Avrupalıların aksine terörizmle mücadelesini desteklemesi açısından muhtaç olduğu da bir gerçektir. Türkiye'nin hayati gördüğü Yunanistan'la ilgili sorunları ve Kıbrıs meselesini ABD'nin rahatsızlık unsurları olarak görerek çözüm yolunda baskı yapması da Türk yöneticileri ABD'yle ilişkilerinde sıkıntıya sokmaktadır. Türk liderler, bir taraftan bu konularda tâviz vermemek için diretmekte, bir taraftan da Batı'dan uzaklaşmasına neden olabilecek bu sorunların bütün meselelerde karşısına çıkarılmasından rahatsızlık duymaktadırlar.⁶²

Yukarıdaki sorunlarda ve başka uluslararası olaylarda Batı'nın Türkiye'nin beklediği tepkiyi vermemesi ve Türkiye'ye artık fazla önem vermediğini gösterir şekilde Türk yöneticilerin hassasiyetlerini dikkate almaması, bir taraftan geleneksel Türk yönetici kesimini, Türkiye'nin büyüklüğünü ve Batı'ya muhtaç olmadan yaşabileceğini vurgulayan açıklamalar yapmaya iterken,⁶³ diğer taraftan da Batı'ya güvenilemeyeceği savını öne süren İslamcı ve Milliyetçi kesimleri haklı çıkararak onların Türk iç politikasında olduğu kadar dış politikasında da etkilerini artırmalarında rol oynamıştır.⁶⁴ Bu noktada geleneksel yöneti-

⁶⁰ Gürel, a.g.e., s. 15, *Beyaz Kitap*, a.g.e., s. 36.

⁶¹ Turan Yavuz, *ABD'nin Kürt Kartı*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993, ss. 103, 163, 231-235, 262, 273-274, 276, M. Hüseyin Buzoğlu, *Körfez Krizi ve PKK*, Ankara: Strateji (ty), ss. 134, 136-138.

⁶² Lesser, a.g.e., ss. 22, 23,

⁶³ Gürel, a.g.e., ss. 13, 21.

⁶⁴ Obrad Kesic, "American-Turkish Relations at a Crossroads", *Mediterranean Quarterly*, c. 6, No. 1, 1995, ss. 105-106, Hale, a.g.e., s. 238.

ciler ve askerî çevreler, Batı'nın, tavrını devam ettirmesi hâlinde Türkiye'de ve bölgede fundamentalizmin hâkimiyet elde ederek Batı'nın güvenliği için büyük bir tehdit haline geleceği uyarısında bulun-salar da, aynı zamanda kendileri de başka seçenekler aramaktadırlar böylece Batı'nın kendilerine gereken önemini vermesini sağlamayı da ummaktadırlar.⁶⁵

Daha bağımsız hareket edildiği görüntüsü verme dışında Türk yöneticilerinin Batı'nın gözünde Türkiye'nin önemini vurgulamaya yönelik açıklamalar yapmaları ve bu arada içeride İslamî muhalefete karşı harekete geçmeleri, Türk iç ve dış politikasının son dönemlerdeki en önemli konulardır. Türkiye'nin, Batı'yla bütünleşmeye ve Batı yönelimini korumaya kendini adanmış, serbest piyasa ekonomisine sahip, laik ve demokratik bir devlet olarak Orta Doğu'daki ve Orta Asya'daki devletler için mükemmel bir model sunduğu ve bölgede İran'ın temsil ettiği fundamentalist İslam'ın etkinliğini artırmasına karşı panzehir oluşturduğu Türk liderlerin en fazla dile getirdikleri söylemdir.⁶⁶ Onlara göre Türkiye, Batı'ya yönelik tehditleri önlemede ön cepheyi teşkil eden, Batı'nın güvenliği için büyük askerî kuvvet ayrabilecek durumda olan, petrol gibi stratejik kaynakların bulunduğu bölgelere ulaşmada kapı ya da köprü vazifesi gören, fiziki gücüyle ihmal edilemeyecek, dengelerde gözetilmesi gereken bir bölgesel devlet konumunda bulunan, sağladığı üsler ve işbirliğiyle Batı'nın bölgede etki kurmasında ve müdahale etmesinde kilit rol oynayan bir ülkedir.⁶⁷ Ayrıca Türkiye, bölgesinde ve dünyanın başka yerlerindeki krizlerde BM kararlarına ve çağrılarına uyararak, saldırgan devletlere karşı girişilen operasyonlara ve barışı sağlama projelerine askerî kuvvet ve-rerek, krizleri önleme ve yönetme misyonlarına dahil olarak dünya ve bölge barışına ve istikrarına katkıda bulunabileceğini ortaya koymuştur.⁶⁸ Kendisini de içine alacak bir savaşın çıkmaması, istikrarın sağlanması ve tarihî bağları bulunan toplulukların soykırıma tabi tutul-maması için Türkiye'nin Balkanlarda eskisinden çok aktif bir tavır takınması da onun Batı sisteminin ve güvenliğinin bir parçası olduğunu tasdik etmektedir. Türkiye'nin Orta Doğu krizlerinde Batı'ya yapacağı yardım ve Batı adına oynayacağı rol ise ABD ve Batı gözündeki önemi-

⁶⁵ Alain Gresh, "Turkish-Israeli-Syrian Relations and Their Impact on the Middle East", *Middle East Journal*, c. 52, No. 2, 1998, s. 191.

⁶⁶ Gürel, a.g.e., ss. 12, 14, *Beyaz Kitap*, a.g.e., s. 3, Kesic, a.g.e., s. 98, Demirel, a.g.e., ss. 8-9, Hunter, a.g.e., s. 71.

⁶⁷ Şadi Ergüvenç, "Turkey's Strategic Importance in Military Dimension: A Regional Balance Holder" içinde Aydın, a.g.e., ss. 62-63, 65-67, Brown, a.g.e., ss. 112, 114, 159, Jed C. Snyder, *Defending the Fringe: NATO, the Mediterranean and the Persian Gulf*, Londra: Westview Press, 1987, ss. 45, 122-123.

⁶⁸ Gürel, a.g.e., ss. 14-15, *Beyaz Kitap*, a.g.e., ss. III, 7, 25, 32.

ni vurgulamak için elinde tuttuğu en önemli kozlardan bir tanesidir. Türkiye, genelde ABD'nin Orta Doğu'da gerçekleştirdiği girişimlerden bölge devletleriyle arasını bozmamak için uzak durmakta ve Ortadoğu'nun girift sorunları içine girmemek gibi bir politika izlemektedir. Ancak son zamanlarda Irak'a ambargo uygulanmasına uymak, İncirlik üssünü Irak'a yapılan saldırılarda kullandırtmak, İsrail'le güvenlik ilişkilerine girmek gibi cesur hareketlerde bulunarak ABD'nin politikalarındaki yerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Yine de bölgede kendi politikalarının ABD'ninkilerle uzlaşmaması ihtimalinin oldukça yüksek olduğunun ve bu yüzden Ortadoğu barış sürecinde İsrail ve Filistinlileri eşit oranda desteklemek örneğinde olduğu gibi denge politikası izlemenin birçok durumda en iyi yol olduğunun bilincindedir. NATO'nun kendi bölgesi dışında sorumluluk kabul etmesinde de Türkiye ihtiyatlı davranmakta, uygun gördüğü durumlarda önemini göstermek için sonuna kadar destek vermekte, karmaşık durumlarda da çekinikler kampında yer almaktadır.⁶⁹ Bazı Türk politikacıların Orta Asya Devletleri'yle ilişkilerle ilgili olarak Adriyatik'ten Çin'e kadar uzanan bölgede bir Türk birliğinin oluşturulmasından bahsetmeleri de hem Türkiye'nin dünya politikasındaki ağırlığını ortaya koymaya, hem de Türkiye'yi ihmal eder görünen Batı'ya Türkiye'nin her zaman onlara muhtaç olmayacağı yolunda ikazda bulunmaya yöneliktir. Ancak Türkiye'nin Orta Asya'yla bağlantılarını Batı'yla ilişkilerine alternatif olarak değil, fakat onları kuvvetlendirici bir araç olarak gördüğü, Orta Asya devletlerinin de Türkiye'ye ağabeylik rolü biçmedikleri kabul edilen bir gerçektir. Türkiye, zamanında Orta Asya'da çok geniş bir role soyunmuş, ancak kapasitesinin yeterli olmadığını ve Rusya'nın buna müsaade etmeyeceğini görerek ikinci plana çekilmiştir. Sonuçta Rusya'nın da eski etkin konumuna gelemeyeceği anlaşılmış, Türkiye ise daha akılcı politikalarla Orta Asya devletleriyle ilişkisini sağlam bir tabana oturtmayı bilmiştir. Orta Asya devletleri, daha çok Batı'yla yakın ilişkiler kurmuş olduğu için Türkiye'yle ilişkilerine değer vermekte, bu da Türkiye'nin Batı nezdindeki konumunu güçlendirmektedir.⁷⁰ Türk liderlerin Orta Asya'yla ilgili olarak en fazla Bakü-Ceyhan petrol hattının gerçekleştirilmesine önem atfettikleri açıktır. Bu şekilde Türkiye, ekonomik gelir elde etme yanında önemli bir enerji terminali haline gelerek Batı gözündeki ve dünya politikasındaki etkisini artıracak, Avrupalıların kendisine bağımlı hâle gelmesiyle onlar karşısında daha rahat hareket edebilecek ve en önemli rakipleri Rusya ve İran karşısında bölgedeki konumunu güçlendirecektir. Türk yöneticiler,

⁶⁹ Lesser, a.g.e., ss. 26, 37.

⁷⁰ Kesic, a.g.e., ss. 98, 101, Hale, a.g.e., ss. 239, 243, 247, Hunter, a.g.e., ss. 69, 75, 78.

Batı'nın tavrından duyulan hayal kırıklığı karşısında Türkiye'nin Batı yönelimli politikalarının garanti olmadığını, Batı karşısında alternatiflerinin de bulunduğunu ve oldukça bağımsız, çok boyutlu ve esnek politikalar takip edebileceğini göstermek için KEİ, ECO ve D-8 gibi uluslararası projelere de girişmişlerdir ki, aslında bu girişimlerin temelinde de Batı'nın gözünde önem kazanmak ve Batı'yla ilişkileri geliştirmek yattığı bilinmektedir.⁷¹ Türkiye'nin yeni dönemde Batı'nın yanında yer alabilmek, özellikle ABD'nin gözünde değerini artırmak ve çıkarlarını daha iyi koruyabilmek için en önemli adımlardan bir tanesi de İsrail'le ilişkilerini güvenlik boyutunu içerecek derecede geliştirmektir. Bölgedeki dengeleri değiştirme ve Türkiye'nin bölgedeki konumunu tehlikeye atma potansiyeline sahip bu gelişme, Türkiye'nin bölge ülkelerinin tepkisini çok ciddiye almayacak kadar kendini güçlü gördüğünü göstermesi ve iç ve dışta Batı'nın desteğini kaybetmenin olumsuzluklarını en iyi girişimi yönlendiren Türk ordusunun hissettiğini ortaya koymasından da ilginçtir.⁷² Son olarak, Türkiye'nin uzun süredir savunma ihtiyaçlarını büyük ölçüde kendi imkânlarıyla karşılamak için projeler üretmeye çalışması, bu alanda tek bir kaynağa bağlı kalmamak için değişik seçenekler üzerinde durması, kendi özel firmaları dışında Batı firmalarıyla ortak projelere girişmesi de kendi güvenliğini en iyi şekilde sağlamanın yanında Batı'nın gözünde önemini artırmaya yöneliktir.⁷³

Sonuç

Avrupa'yla ilişkilerin eskiden beri hep zor olması ve daha az güvenilir olması karşısında, Türkiye'nin yeni düzende tehdit algılaması ve ileriye dönük düşünceleri ve çabaları konusunda yukarıda yapılan açıklamalarda Batı sözcüğü pratikte daha çok ABD yerine geçmektedir. Türkiye'nin eskiden beri ilişkilerinin ve özellikle savunma temaslarının Amerikan ağırlıklı olduğu, ABD'nin dünya sistemine eskiden çok daha fazla hâkim durumda bulunduğu, olayların gelişiminde en etkili güç olma özelliğini koruduğu, Batı güçlerini hâlâ kendi çizgisinde ve peşinde götürmeyi başardığı ve Orta Doğu gibi Türkiye için de önemli stratejik bölgelerde en etkin güç olduğu göz önüne alındığında bu durum daha iyi anlaşılmaktadır.

Türkiye ve ABD hâlâ birbirlerine yerleri kolay kolay doldurulamayacak müttefikler olarak bakmaktadırlar. Ancak Türkiye iki devlet

⁷¹ Lesser, a.g.e., ss. 1, 5, 7, Hale, a.g.e., s. 244, Demirel, a.g.e., ss. 8, 10.

⁷² Gresh, a.g.e., ss. 189-193, 203.

⁷³ Brown, a.g.e., ss. 152, 153, 155, *Beyaz Kitap*, ss. 125-126, 129.

arasındaki ittifakın, savunma boyutu dışındaki ekonomi gibi boyutlarına da önem verilerek yeni bir çehre kazandırılmasını, değişik ayaklar üzerine oturan, iki tarafa da fayda sağlayan bir ittifak haline getirilmesini istemektedir. Savunma boyutu üzerinde yoğunlaşılması demek, ABD'nin Türkiye'den gerçekleştirdiği müdahalelere daha aktif katılmasını, topraklarını ve üslerini Amerikan kullanımına daha fazla açmasını istemesi demek olup, bunun Türk yöneticileri oldukça rahatsız edeceği açıktır.⁷⁴ Onların beklediği ise iki devletin birbirlerinin güvenliklerine karşı sorumluluklarına tam olarak sadık kalmaları, savunma ilişkilerinin ve yardımın yabancı unsurlardan arındırılması, yardım olma konumundan uzaklaşmış yardımın rasyonel temellere oturtulması, savunma malzemesi alışverişindeki haksız kısıtlamaların kaldırılması, ekonomi alanında Türkiye'nin kalkınmasına yardım edecek unsurlara özel önem verilmesi, ekonomik ilişkilerdeki engellerin ve kısıtlamaların kaldırılarak ithalat-ihracat dengesindeki aşırı haksızlığın hafifletilmesi, ve iki devletin birbirlerinin gururlarını rencide edecek davranışlardan kaçınmalarıdır. ABD açısından Türkiye'nin bölgedeki girişimlerine ve stratejik öneminin artmasına destek verilmesi önemli faydalar getirecek gibi gözükmektedir. Türkiye bölgede ABD'den farklı çıkarılara ve politikalara sahip olabileceksede önemli projelerinde ABD'den destek gördüğünde iki devletin çıkarlarını koruyacak şekilde hareket edebilecek, bu da ABD'nin bölgedeki konumunu güçlendirecektir. ABD, özellikle Orta Doğu açısından Türkiye'ye önemli roller biçmekte, Orta Doğu politikasında Türkiye'ye önemli bir yer vermektedir. Türk yöneticiler de bunu bildikleri için özellikle zor zamanlarında ABD'ye bölge olaylarında büyük destek verirken, bölgedeki konumlarının kötüleşmemesi için de ihtiyatlı davranmaya, bir denge durumu bulmaya çalışmaktadırlar. Savunma alanındaki ortak projeler, Türk liderler açısından iki devletin çıkarlarının eşit şekilde korunmasını, ilişkileri daha samimi ve âdil temele oturtmasını, veren-alan ilişkisinden uzaklaşılmasını temsil etmesi açısından özellikle önemlidir. Türk liderlerin beklediği Amerikalıların ilişkilerde tek yönlü ve tek yanlı bir durumun ortaya çıkmamasına özen göstermeleri ve Türkiye'yi yakından ilgilendiren konularda kendilerinin görüşünü almadan tek taraflı uygulamalara gitmemeleridir. Kısacası onlar yeni dünya şartlarında çok daha dengeli, eşit, çok yönlü ve mâkul bir ittifaktan yanadırlar.

⁷⁴ Lesser, a.g.e., ss. vii, 34-35, 38, 43-44, *Beyaz Kitap*, s. 28.